

Czeglédi Katalin :
Magyar-török nyelvviszony
— Madárnevek —

"A holló az egyik szemét a múlton, a másikat a jövőn tartja, így soha nem téveszt irányt."

(Indián mondás)

1. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a feldolgozása (Földrajzi nevek szótára, Hangtan, Ósmondattan, Gyökrendszer, Toldalékok rendszere, Szófajok, Jelentéstan) - amelyet az elmúlt 40 évben végeztem - új, az eddigiektől eltérő eredményekre vezetett a grammatika számos területén. Ezek közül számunkra igen fontos a magyar-török nyelvviszony kérdése, hiszen alapjaiban érinti a magyar és a török nép(ek) nyelvének kialakulását, történetét és e népek őstörténetét, egymáshoz való viszonyulásukat. Ezt megerősíti az a tény is, hogy Mahmud al-Kāšyari török szótárában és nyelvtanában közel 1600 olyan szót találtam, amelynek magyar párhuzama van. Újra megvizsgáltam ezeket a szavakat a grammatikai morféimakkal együtt immár a földrajzi névi kutatások tükrében. Az eredmények egyrészt megerősítették, másrészt kiegészítették a földrajzi névi kutatásaim során kialakult álláspontomat, mely szerint: A magyar nyelv a szkíta-hún típusú nyelveknek az oszlopos tagja. A török nyelvek egyértelműen szkíta-hún utódnelvek. Ez azt is jelenti, hogy a magyar és a török nyelvek közös gyökerűek. Ez az álláspont alapjaiban érinti a jelen formában elfogadott nyelvcsaládok kérdését; a magyar nyelvnek az uráli nyelvcsaládhoz való tartozását; a magyar nyelvben a török, iráni, szláv jövevénynek tartott szavak kérdését stb. Mindezekről az alábbiakban szólok. Bizonyítékképpen Mahmud al- Kāšyari adattárából hozok egy tematikus csoportba gyűjtött példákat - ez esetben a madárneveket - a magyar megfelelőikkel együtt, miközben azt is látni fogjuk, hogy a jelen tudós álláspont számos esetben vagy alapjaiban nem fogadható el vagy pedig módosításra, kiegészítésre szorul.

2. Sok magyar szót ősi örökségnek tartanak az uráli vagy a finnugor vagy az ugor nyelvi egység korából. Bizonyítékképpen olykor egyetlen nyelvből, néha több, az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvből hoznak példákat, azonban az altáji nyelvcsaládba sorolt nyelvekből nem említenek adatokat, pedig a legtöbb esetben vannak. Gyakori, hogy az indoeurópai nyelvekben is megvannak a párhuzamos adatok. Ezeknek a számbavétele és együttes kezelése is fontos, mert az eddig tanított nyelvi kapcsolatokat új alapokra helyezi. Ezekről Kāšyarinál mintegy 1600 szó tanúskodik, pl.: Kāšy. *tār-* 'elengedni' < *tā-* + *-r-*. Idetartozik a magy. *ereszteni* 'engedni' ld. *ereget* 'egymás után elereszt'. Ld. még *ered-*, *ereszt-*, *ereszték*, *ereszkedik-*, *erdő* stb. A TESz szerint a szócsalád *er(e)* alapszava ősi örökség a finnugor korból, vö.: vog. *täürt-* 'ereszt, bocsát', (TESz) <¹ vog. *täür-* (< *tää-*: abszolút szótó + *-r-*: képző) relatív szótó + *-t-*: képző. A szócsalád relatív töve nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A szó további török nyelvekben is ismert, vö.: csuv. *jar* 'küldeni, ereszteni, elengedni', ÓT., KB., *yd*, jak. *yyt*, alt. *ys*, *ij* 'elküldeni', tefs. XII-XIII. sz. *ir* 'elküldeni', hak. 'elküldeni'. (JEGOROV 1964) A török adatok fontosak, mert őrzik az eredeti szókezdő mássalhangzót, a *t-t* (vö.: Kāšy. *tār-*) ugyanúgy, mint a vogul (vö.: *täür-*). A csuvasban ennek a *j-* fejleménye van meg (vö.: *jar*), a magyarban azonban és néhány török nyelvben ennek a 0- (< V- < w- < δ < t-) fejleménye található (vö.: magy. *er*, *ere-*, ÓT., KB., *yd*, jak. *yyt*, alt. *ys*, *ij*, tefs. XII-XIII. sz. *ir*). A második mássalhangzó eredetijét is megőrizték, amely szintén *-t* (vö.: jak. *yyt*). Az *-r* közvetlen előzménye interdentális zöngés spiráns: *-r* < *-δ* < *-t* (vö.: magy. *er-*, *ere-*, Kāšy. *tār-*,

¹ A < jelet követően a kutatásaink eredményeképpen helyes szerkezeti felépítéseket mutatjuk be.

vog. *täär-*). Máshol az eredeti *-t* zöngésedett (vö.: ÓT., KB. *yd*) vagy megmaradt zöngétlennek és réshangúsodott: *-t > -th > -s* (vö.: alt. *ys*). A *j-* szintén eredeti *t-* fejleménye szó elején (vö.: csuv. *jar*) és szó végén is (vö.: alt. *ij*).

A török és a vogul adatok szemmel láthatóan közel állnak egymáshoz, ezen túlmenően rokonok is. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy a magyar szó finnugor eredetű, ráadásul a török adatokról nem beszél a TESz. Fontos figyelembe venni, hogy eleink gondolkodása szerint az 'ereszt, bocsát' jelentéssel elsőként a teremtésnek, a születésnek azt a pillanatát jelölték, amikor az anya méhéből kijön az utód. Ez pedig együtt jár a születéssel, az életet adással, az eleresztéssel, az útra bocsátással. A relatív szótövek (magy. *ere-*, Kāšy. *tār-*, csuv. *jar-*, ÓT., KB., *yd-*, jak. *yyt-*, alt. *ys-*, *ij-*, tefs. XII-XIII. sz. *ir-*, vog. *täär-*) összetartoznak egymással s a magyar nem lehet ősi örökség a finnugor korból.

A továbbiakban a Kāšyarinál is meglévő szavaknak egy tematikus csoportjáról, a madárnevekről szólok: magy. *bagoly*, *fácán*, *fogoly*, *haris*, *héja*, *karvaly*, *liba*, *ölyv*, *sas*, *sólyom*, *szarka*, *turul*, *tyúk*, *varjú*. A névadás indítékát vizsgálva úgy látjuk, hogy a madárnevek egy részének hangutánzó szó szolgált alapul. A madarak másik része a színéről kapta a nevét. A harmadik a többitől eltérő, jellemző tulajdonságáról. A negyedik csoportban azokat a madárneveket mutatjuk be, amelyeknek a közszoói jelentése a madaraknak az éles szemével, hegyes karmaival lehet kapcsolatos, amely utal a madár ragadozó tulajdonságára. Eszerint csoportosítottuk a magyarban és a Kāšyarinál is meglévő madárneveket. Megjegyezzük, hogy olykor a magyarban nem a teljes madárnév, csupán a madár nevének a relatív szótöve van meg. Ez azonban a magyar török nyelvi kapcsolatokat ugyanúgy igazolja.

2.1. Hangutánzó szó szolgált alapul a madárnévnek.

2.1.1. magy. *gá-gá* hangutánzó szó, Kāšy. *kūz* 'liba'.

Bár a török *kūz* 'liba' megfelelője nincs meg a magyarban, azonban a neki alapul szolgált hangutánzó szó ismert. A madárnévnek rokona a csuv. *xur* 'liba', MK. *kaz*, kirg., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *kaz*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *gaz*, üzb. *goz*, alt., ojr., tuv. *kas*, haksz *xas*, jak. *xaas* 'liba', perzsa *kaz* 'liba' mong. *xur* 'fajdkakas, nyírfajd (tojó)'. (JEGOROV 1964)

Szerkezeti felépítésük: csuv. *xu-*: abszolút szótő + *-r*: képző, MK. *ka-* + *-z*, kirg., kazak, nog., oszm., kumük, tat., bask. *ka-* + *-z*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z*, üzb. *go-* + *-z*, alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s*, haksz *xa-* + *-s*, jak. *xaa-* + *-s* ', perzsa *ka-* + *-z*, mong. *xu-* + *-r*.

Idetartozik az or. *gus'*, germ. *gans* 'liba', rokonuk az ang. *goose* 'liba' is. (SIS) < *gu-* + *-s'*, germ. *gan-* + *-s*, ang. *goo-* + *-se*.

A madár neve onnan lehet, hogy ilyen jellegzetes hangot ad ki. Tehát a névnek hangutánzó szó szolgált alapul. Ennek pedig magyar megfelelője is van, vö.: magy. *gá-gá*. A szó családjába tartozik a magy. *kong*, magy. *kat-kat* hangutánzó szó is. Rokonuk a Kāšy. *kaṅ* 'a liba ilyen hangot ad ki gágogáskor' szintén hangutánzó szó. Megjegyezzük, hogy a magy. *gúnár* (< *gúná-* + *-r*) 'a liba hímje' töve is idetartozik annak ellenére, hogy a TESz középnevet eredetűnek tartja.

Figyelemre méltóak a madárnévnek a török, szláv, német és angol kapcsolatai. Sem a 11. században Kāšyari török nyelvbe, sem a többi török nyelvbe nem kerülhetett a szó a szlávból vagy akár a németből vagy az angoltól. Ezt a perzsa és a mongol adat is lehetetlenné teszi. Az átadó csakis a török nyelvek és a magyar nyelv egyik őse lehetett.²

² Gyakori, hogy hangutánzó szó szolgált alapul pl. valamely rovar megnevezésének. Ilyen a magy. *szúnyog*, Kāšy. *siṅāk* 'legyet', Kāšy. *siṅāk* 'szunyogok'. < *si-* + *-ṅāk*, *si-* + *-ṅāk*.

Itt említjük meg azokat a 'madár' jelentésű szavakat, amelyeknek ugyanaz a hangutánzó szó szolgálhatott alapul, mint a Kāšy. *kūz* 'liba' és társainak, vö.: csuv. *kajāk* 'madár', jeny., ujj., kirk. *kuš*, bask., tat. *koš*, azerb., türkm. *guš*, kazak, k.kalp., nog. *kus* 'madár' (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótó + *-jāk*: képző, jeny., ujj., kirk. *ku-* + *-š*, bask., tat. *ko-* + *-š*, azerb., türkm. *gu-* + *-š*, kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-s*. Ezeknek hangutánzó szó szolgált alapul és rokonságban lehetnek a Kāšy. *kūz* 'liba', Kāšy. *kargā* 'varjú' szavakkal és nyelvi megfelelőikkel.

2.1.2. magy. *károg*, *kár-kár*, Kāšy. *kargā* 'varjú'.

A Kāšy. *kuzgun* 'holló' szótól különbözik a Kāšy. *kargā* 'varjú' szó, mert a varjúnak alapul hangutánzó szó szolgált. Úgy tűnik, mintha ugyanannak a szónak két rokon alakváltozatáról lenne szó. A két elnevezés bár alakilag hasonló, nem ugyanaz. Eleink a hangutánzó eredetével a varjút nevezték meg, a ragadozó tulajdonságra utaló 'kapor, vāj' jelentés pedig a holló szónak szolgált alapul.

A varjú madár a jellegzetes hangjáról kaphatta a nevét. Ezt utánozza a magy. *károg* szó, jelentése '(főleg varjú, holló) sajátos, rekedtes, sikoltásszerű hangon szól'. A szó megvan az or. *karkat* 'károgni' ige tövében is. (TESz) Elvileg alapul szolgálhatott volna a 'fekete' jelentésű szó is (vö.: oszm. *kara* 'fekete'), azonban az adatok a hangutánzó eredet mellett szólnak. Feltehető, hogy a Kāšy. *kargā* forma szerkezeti felépítése eredetileg *kar-*: relatív szótó (ige) + *-gan*: folyamatos melléknévi igenév volt s a nazális elenyészett a szó végén. Ez esetben a varjú jelentése szó szerint 'károgó'.

Hangtani oldalról a Kāšy. *kargā* 'varjú' és a magy. *varjú* világosan két különböző szó. A magy. *varjú* szókezdője (*v-*) eredeti *t-* fejleménye, ezért nem lehet rokona a Kāšyari adatnak. Ugyanakkor a TESz tévesen a magy. *varjú* szót uráli nyelvi egységből származó ősi örökségnek tartja. Bár a *k-* kezdetű adatok kivételével a hozott nyelvi adatok a magyar *varjú*-val összetartoznak, a *k-* kezdetű szelk. *kuere*, *kuereä* 'varjú' adatok tévesen kerültek ide, mert azok a Kāšy. *kargā* 'varjú' szavával rokonok nem a magyar *varjú* szóval.

Ugyanaz a hangutánzó szó szolgált alapul a csuv. *kārak* 'pulykakakas' szónak, mint a Kāšy. *kargā* 'varjú'-nak.

Bár nincs meg Kāšyarinál, de összetartozik a magy. *károg* hangutánzó szóval a magy. *haris* (< *hari-*: relatív szótó + *-s*: képző) és a csuv. *karāš* (< *karā-*: relatív szótó + *-š*: képző) relatív töve. Jegorov szerint a csuv. *karāš* 'haris', mar. *karš*, md. *kersi*, man. *xars*, magy. *haris* összetartoznak. Hivatkozik Räsänenre, aki a csuvas szót a mariból való átvételnek tartja. Maga Jegorov a *haris* névnek olyan hangutánzó szót tesz meg alapul, amely a madár hangját *kar-kar-kar* utánozza. (JEGOROV 1964) Hozzáteesszük, a csuv. *karāš* < *karyš* korábbi alakjával van közeli kapcsolatban a magy. *haris*, amelyről a TESz a következőket gondolja: a magy. *haris* 'fűrj', 'a fűrjnél nagyobb, a galambnál kisebb, harsogó hangú költöző madár', 'szajkó'. Hangutánzó eredetű. Vagy magyar fejlemény vö.: magy. *harsog*, vagy finnugor nyelvi eredetű. (TESz) A TESz tévedése abban gyökerezik, hogy a szócikk írója nem vizsgálta meg rendszerében az idetartozó madárneveket, ezért nem látja a török nyelvi kapcsolatokat, amelyek meghatározóak.

2.1.3. magy. *huhog*, Kāšy. *ūhī* 'bagoly'.

Szerkezeti felépítése: magy. *hu-*: abszolút szótó + *-hog*: képző, Kāšy. *ū-*: abszolút szótó + *-hī*: képző.

Ennek a madárnévnek alapul olyan hangutánzó szó szolgált, amely ismert a magyarban. A TESz szerint a magy. *huhog*, *huhog*, *huhong* 'rosszat mond valakiről, rosszat jósol, (bagoly) sajátos, rá jellemző hangon szól, (szél) süvít, (a hideg miatt a kezére) lehel, stb.' Hangutánzó eredetű szócsalád. Tagjainak hangalakja eredetileg s a jelentések túlnyomó többségében ma is a

bagoly hangját, illetőleg az ahhoz hasonló természeti és emberi hangokat jeleníti meg. Hangutánzó rokonságába tartozik a *buhu* 'bagoly' és az *uhu*. Vö.: or. *uxat'*, *uxnut'*, ang. *hoot* stb. (TESz)

Szerkezeti felépítésük: magy. *hu-*: abszolút szótó + *-hog*: képző, *hu-*: abszolút szótó + *-hong*: képző, *bu-*: abszolút szótó + *hu*: képző, *u-*: abszolút szótó + *-hu*: képző, or. *uxa-*: relatív szótó + *-t*: főnévi igenév képző, ang. *hoo-*: relatív szótó + *-t*: képző.

Az eredeti szókezdő és a képző kezdő mássalhangzója *t-* volt, annak a fejleményei vannak meg a fenti alakváltozatokban. Lényeges annak a kérdésnek az eldöntése, mikor lehet a *h-* a *t-* és mikor lehet a *k-* fejleménye.

A magy. **huhog**, Kāšy. **ūhī** alakváltozata a magy. *bagoly* szótóve a *bago-*. A **bagoly** a TESz szerint 'egy fajta éjjeli ragadozó madár, halálmadár, éjjelező, kisdíák, öregember, ostoba'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *bago-* + *-ly*: képző. A szótó (magy. *bago-*) alakváltozata a magy. *huhog* szónak és rokona a Kāšy. *ūhī* 'bagoly' madárnévnek.

A hagyományokból³ ismert, hogy a bagoly Lilidu madara volt és Lilidu Ádám eredeti párja. A sumér Istár istennő - akkád neve Inana - madara. A bagoly a tudás, a műveltség, a tudományok jelképe.

A szláv hagyományokban gonosz boszorkánnyá (or. *baba jagá*) minősítették át, háza egy csirkelábon áll, negatív figurává torzították Lilidut. Rémisztgettek vele, hogy Lilidu bagoly alakjában elviszi az újszülöttet, ezért a kiságy fölé bagoly tollakat helyeztek, hogy ne vigye el a csecsemőt.

Számos népnél, így a magyar hagyományokban is jelkép a madártoll. A kalap, sapka mellé nemcsak virágot, hanem tollat is szoktak tűzni. Ez összefügghet azzal is, hogy a madártoll az indián hagyományokban a szellemiség, a szellem jelképe.

A sas - előtte a kígyó volt - azt jelképezi, ha valaki a földi dolgokon túlmegegy, azaz felül tud kerekedni az anyagi dolgokon, akkor kezd szárnyalni. A sas a skorpió lélek fejlődését szimbolizálja.

2.2. A madár tollzatának a színével kapcsolatos a neve.

2.2.1. magy. *fogoly*, Kāšy. *tutug* 'fogoly'.

Szerkezeti felépítése: magy. *fogo-*: szótó + *-ly*: képző, Kāšy. *tu-*: szótó + *-tug*: képző. Érdekes, hogy a török nyelvekben nem egységes ennek a madárnak az elnevezése. A csuvasban *xir čāxxi* 'mező tyúkja', *vārman čāxxi* 'erdő tyúkja', oszm. *keklik* 'fogoly' (< *kek-*: szótó + *-lik*: képző 'valamivel ellátott, valamihez tartozó'). A madárnév a mongolban is ismert, vö.: mong. *jatuu* [*itayu*] 'fogoly' (KARA 1998) < *ja-* + *-tuu*, *i-* + *-tayu*.

A TESz szerint a magy. **fogoly** 'csapatosan élő, ízletes húzáért vadászott madár'. Származékszó, *fog-* alapszava ősi örökség az uráli korból, vö.: osztj. *penk* 'császármadár', mdÉ. *povo*, *pov* mdM. *povńe*, fi. *pyy* 'ua.', észt *püü* 'fogolymadár', lp. *baggoi* 'császármadár', szam. szelk. *pēge* 'ua.'. (TESz) < magy. *fogo-*: szótó + *-ly*: képző.

A magyar szó nem lehet uráli nyelvi eredetű, azonban a nyelvi párhuzamok kötődhetnek a magy. *páva* madárnévhez. A *fogoly* madár egyaránt kaphatta a nevét a színéről és az ízletes húsról. Ezt támogatják a következő adatok: csuv. **tutāx** 'rozsdásodni, rozsdás, sárgás, vöröses barna', alt., hak. *tatta*, ojr. *tata*, *tat.*, bask. *tutyg*, kazak *tottan*, *tottal*, *tot bas*, kirg. *dat bas*, nog. *totlyg*, k.kalp. *totla*, *tot bas*, ujj. *datlaš*, kumük *tot bas*, tuv. *dadar* 'barnulni', tuv. *dattyg*, hak. *tattyg* 'sárgás, vöröses barna'. Alapja a köztörök *dat*, *tat* 'rozsdás' (JEGOROV 1964) Lényeges, hogy Jegorov szerint a szó alapja a köztörök *dat*, *tat* 'rozsdás', amelyhez 'valamivel ellátott, valamihez tartozó' jelentésű képző járult s akkor a madár neve 'rozsdás, rozsdával ellátott'

³ A madárnevekkel, madarakkal kapcsolatos hagyományok ismertetésében Tatár Eszter magyarságtudós, költő volt a segítségemre.

vagyis ilyen színű. Ezt világosan szemlélteti a tuv. *dattyg*, hak. *tattyg*, nog. *totlyg* szerkezeti felépítése is: tuv. *dat-*: szótó + *-tyg*: képző, hak. *tat-* + *-tyg*, nog. *tot-* + *-lyg*. A többi adatban eltűnhetett a szótó végső mássalhangzója s csak a képző kezdő mássalhangzója van meg a szó belsejében, vö.: Kāšy. *tu-* + *-tug*, magy. *fogo-* + *-ly*.

A fenti török adatokban a képzők egymásnak alakváltozatai (*-tyg*, *-lyg*). A mong. *-taɣu* képző még a török adatoknál is teljesebb alakot mutat, mert a végső mássalhangzót magánhangzó követi. A képzőnek a végső mássalhangzója eltűnt (vö.: alt., hak. *tat-* + *-ta*, kalp. *tot-* + *-la*, mong. *ja-* + *-tuu*). A mongol adatban a magánhangzó hosszú, amely így őrzi a nyomát a valamikori *-k*-nak. Még tovább változva a magánhangzó is elenyészett és csak a képző kezdő mássalhangzója maradt meg. Ez történt a magy. *fogoly* (*fogo-* + *-ly*) szóban.

Külön kell szólni a magy. *fogoly* és nyelvi párhuzamainak a szótővéről. A magyar szó szerkezeti felépítésével (vö.: *fogo-*: szótó + *-ly*: képző) összhangban vannak a török és a mongol adatok, vö.: Kāšy. *tu-*: szótó + *-tug*: képző, mong. *ja-* + *-tuu* [*i-* + *-taɣu*]. A szótővek alakváltozatai (magy. *fogo-*, Kāšy. *tu-*, mong. *ja-*, *i-*) hangtanilag különböző fejlemények.

A magy. *fogo-*, a Kāšy. *tu-*, mong. *ja-*, *i-* szótővek úgy tartoznak össze, hogy az eredeti szókezdő *t-* volt, amit őríz Kāšyari adata. Ennek fejleménye a magyar szóban az *f-* (< φ < *th* < *t-*), amely a mongol adatban *j-* lett (< 1. *d'* < *t-*, 2. δ < *t-*) illetőleg eltűnt, 0- (< $*V$ < $*w$ < $*\delta$ < *t-*).

A szókezdő mássalhangzót a magyarban *-VgV* triftongus követi, ez a teljesebb alak s a török nyelvekben ez monoftongussá, egyetlen magánhangzóvá fejlődött. A képző a magyarban *-ly* (*-l'*), csak a kezdő mássalhangzót őrzi, a török nyelvekben és a mongolban pedig megmaradt a teljesebb forma, vö.: tör. *-tVx*, *-tVg*, mong. *-tuu*, [*-taɣu*].

Kérdés, hogy a 'fogoly' madárnév magával a csuv. *tutāx* 'rozsdásodni, rozsdá, sárgás, vöröses barna' szóval és további török megfelelőivel esik egybe szerkezetileg, vagy az csak a 'fogoly'-nak a szótőve.

Ezeknek a török szavaknak a jelentésében a sárga, barna és a vörös színek szerepelnek. Rokonuk a csuv. *tut* 'szeplő, petty', bask. *tut* 'rozsdá, folt az arcon', k.kalp., nog., kumük *tot*, kirg. *dat*, ojr., hak. *tat* 'rozsdá'. (JEGOROV 1964) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-t*: képző, bask. *tu-* + *-t*, k.kalp., nog., kumük *to-* + *-t*, kirg. *da-* + *-t*, ojr., hak. *ta-* + *-t*.

Amennyiben a névadásban a madár húsának az íze is szerepet játszott, úgy idetartozik a csuv. *tutā* 'íz, finom', tefs. XII-XIII. sz., polov. *tatyg*, AFT., gag. *dat*, oszm., tat. *tat*, üzb. *did*, azerb. *dad*, kirg. *tatyk*, hak. *tatyg*, kazak *tatym*, karacs. *tatu*, kum. *tatyv* 'íz'. (JEGOROV 19654) < csuv. *tu-*: abszolút szótó + *-tā*: képző. Hozzátesszük, idetartozik a magy. *íz* és az *édes* szó *éde-*tőve.

A fenti adatok és a madár tollazata alapján a sárgás, rozsdabarna, szeplőhöz hasonló alakú és színű pettyes, foltos jelentésű szó szolgált alapul a fogoly madár elnevezésének, de ebben elvileg közrejátszhatott az 'íz' és az 'édes' jelentés is. A kapcsolatok számai pedig világosan vezetnek el a törökség nyelveihez és nem igazolt az, hogy a magyar szó ősi örökség a finnugor korból.

A páva nem azonos a fogoly madárral, azonban a *páva* szó összetartozik a *fogoly* *fogo-* szótővével. A hagyományok szerint Hunyadi Mátyás pávát tartott az udvarában, kedvenc madara volt. A pávatoll rajta pávaszemmel a nemesség jelképe. Indiában a Krisna vallásalapító fejdíszé is.

2.2.2. magy. *fehér*, Kāšy. *urun kuš* 'fehér sólyom'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *fehé-*: abszolút szótó + *-r*: képző, Kāšy. *urun* 'fehér' < *u-*: abszolút szótó + *-run*: képző.

Ennek a madárnévnek szó szerinti jelentése 'fehér madár'. Az előtag Kāšy. *urun* összetartozik a magy. *fehér* szóval, amelyet

a TESz bizonytalan eredetűnek tart. A *fehér* alakváltozata a *fejér*, szerkezeti felépítésük: *fehé-*: abszolút szótő + *-r-*: képző, *fejé-* + *-r-*: képző. A *fehér* szó összetartozik a *sárga* szóval is. A *sárga*, *sári* és a *fehér*, *fejér* nemcsak a jelentésük alapján tartoznak össze, hanem hangtanilag és szerkezetileg is összefüggnek, mert közös az etimológiájuk. Vö.: csuv. *šurā*, *šur* 'fehér', *sarā* 'sárga'. A 'fehér és sárga' jelentésre ld. még ÓT., tuvai, hak., sor, oszm., alt. *saryg*, *sary*, kirk., kazah, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., tat. *sary*, ujj. *serik*, üzb. *sarik*, bask. *hary*, ojr. *sar* 'sárga, világosbarna, szőke', vö.: mong. *šar*, burj. mong. *šara* 'sárga, világosbarna, szőke'. A régiségben 'sárga' és 'fehér' jelentése is volt néhány török nyelvben, így a bulgároknál és a kazároknál. A görögök *Sarkel* nevét 'fehér ház' jelentésben adták vissza. Az orosz évkönyvekben ennek az erődnek a neve *Belaja Veža* 'fehér ház, fehér sátor, fehér nomádsátor, fehér torony'. A mansi *sajr* 'fehér' szó a bulgároktól való átvétel lehet, mansi nyelven a *saragury* jelentése *belaja ugra*⁴ 'fehér ugor' jelentésű. A nyenyecéknél a *seser*, *sera*, *ser*, *siri* 'fehér' jelentésben van meg. (JEGOROV 1964) < csuv. *šu-*: abszolút szótő + *-rā-*: képző, *šu-* + *-r*, *sa-* + *-rā*, ÓT., tuvai, hak., sor, oszm., alt. *sa-* + *-ryg*, *sa-* + *-ry*, kirk., kazah, k.kalp., nog., azerb., oszm., türkm., tat. *sa-* + *-ry*, ujj. *se-* + *-rik*, üzb. *sa-* + *-rik*, bask. *ha-* + *-ry*, ojr. *sa-* + *-r*, mong. *ša-* + *-r*, burj. mong. *ša-* + *-ra*, mansi *saj-* + *-r*, nyeny. *se-* + *-ra*, *se-* + *-r*, *si-* + *-ri*.

A TESz szerint a magy. *sárga* 'sápadt, vértelen (test-, arcszín), (szalma)szőke, olyan színű, mint az érett citrom, szalma stb., rövid szőrzetét tekintve barna, barnás vagy vörhenyes, de nem fekete sörényű és farkú (ló), nagyfokú irigység, gyanús, nem jó, a munkásmozgalmat eláruló (személy, intézmény), a sárga fajhoz tartozó személy, aranypénz, tojás belsejének sárga része (többnyire sárgája alakban), sápadt arcszín, sárga ló'. Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó család. Vö.: türk. ujj. *sariy* 'sárga, sápadt', oszm., azerb., tat., kaz., kirk., nog. *sari*, türkm. *sāri*, üzb. *sarik*, alt., hak. *sariy* 'sárga, szőke', csuv. *šurā* 'fehér', *sarā* 'sárga', mong. *šara*, *šira* 'sárga', mandzsu *šara-* 'fehéredik, sápadt'. Vö. még magy. *sár*, *sárog*, *sárig* 'sárga'. (TESz) < *sá-*: abszolút szótő + *-rga-*: képző, *sá-* + *-r*, *sá-* + *-rig*, türk. ujj. *sa-* + *-riy*, oszm., azerb., tat., kaz., kirk., nog. *sa-* + *-ri*, türkm. *sā-* + *-ri*, üzb. *sa-* + *-rik*, alt., hak. *sa-* + *-riy*, csuv. *šu-* + *-rā*, *sa-* + *-rā*, mong. *ša-* + *-ra*, *ši-* + *-ra*, mandzsu *ša-* + *-ra-*. Nem igazolt az, hogy a magyar sárga jövevényszó a törökből, azonban az adatok mind idetartoznak.

Lényeges, hogy a magy. *fehér*, *fejér* szónak közeli alakváltozata az oszm. *beyaz* (*bejaz*) (< *beya-*: abszolút szótő + *-z-*: képző) 'fehér', sőt rokona az ang. *white* (< *whi-*: abszolút szótő + *-te-*: képző) 'fehér' is. A szókezdő *f-*, *b-* és *w-* eredeti *t-* fejleménye (*t* > 1. *th* > *φ* > 1.1. *f* 1.2. **p* > *b-*, 2. *δ* > *w-*). A *b-* vagy a *p-* zöngésedésével keletkezett vagy egy másik úton fejlődött eredeti *t-*-ből: *t* > *δ* > *w* > *b-*. A végső mássalhangzóknak (*-r*, *-z*) a közvetlen elődjük közös és eredeti *-t* fejleménye, amelyet az angol megőrzött a *white* szóban: *t* > *δ* > 1. *-r*, 2. *-z*.

2.3. A madárnak a különös jellemző tulajdonságával kapcsolatos a neve.

2.3.1. magy. *tyúk*, Kāšy. *takuk* 'tyúk', Kāšy. *arkak takāgū* 'kakas', azaz 'férfi tyúk'.

A tyúknak, mint tojónak az a jellemző és különös tulajdonsága, hogy női természetű, hiszen ő tojja a tojásokat, amelyekből kikelnek az utódok, a kiscsirkék. A szó megvan a török és a mongol nyelvekben.

Az ojr. *taka*, *taxia* 'tyúk', K-mong. *tak'iya*, *tak'iā*, *tak'ya* a magy. *tyúk*, nyj. *tik* és a *tojó* megfelelője. Idetartozik a magy. *tojik* ige is. A magy. *tyúk* a TESz szerint 'egyfajta házi szárnyas, ennek nőténye, ki nem pattogatott kukorica', ótörök eredetű. Ez azt jelenti, hogy a szó a magyarban ótörökből való átvétel, azonban ez nem fogadható el. A magyar, a mongol és a török adatok közös gyökérhez vezetnek, a szkítákhoz és a hunokhoz. Vö.: csuv. *čāxā*, *čāx* 'tyúk', ÓT. *takug*, MK. *takyk*, ujj. *toxu*, Zamaxš. *taki'a*, Ibn. Muxanna *dakuk* (mong.), üzb., türkm. *tovek*, kirk. *took*, bask., kaz., k.kalp. *tauyk*, tat., nog. *tavyk*, oszm.,

⁴ A megnevezés érdekessége, hogy az orosz *ugra* alakot használ és nőneműnek fogja fel. Mindemellett Kāšy. *ugrak* népet említ, akik az ő (mármint Kāšy.) nyelvéhez hasonlóan, ugyanazt beszéltek. Ez azt jelenti, hogy i.sz. 1100 körül Kāšyár körzetében *ugrak* nép élt és török nyelven beszélt, amelynek az *ugra*, *ugry*, *ugor* alakokhoz köze van.

kumük *tavuk*, ojr. *takaa*, karacs. *tauk*, tuv. *dagaa*, azerb. *tojug* 'tyúk', vö.: mong. *taxia(n)*, burj.-mong. *taxjaa* 'tyúk', ere *taxjaa* 'kakas'. (JEGOROV 1964) Az adatok közt figyelemre méltó a burj.-mong. ere *taxjaa* 'kakas' szó, a Kāšy. *arkak takāgū* 'kakas', azaz 'férfi tyúk' párhuzama, alakváltozata. Ez a megnevezés elvileg fakadhat abból, hogy a *taxjaa*, *takāgū* szónak nem érezték a lényegét, amely csak a nő sajátja s így fordulhatott elő, hogy a kakast 'férfi tyúknak, férfi tojónak' fogták fel.

A magy. *toj*, *tojik*, *tojó* a *tyúk* alakváltozata, szerkezetileg úgy függenek össze, hogy a *-j*, *-jó* és a *-jik* a képző s ezek egymásnak alakváltozatai. A szó megőrizte egyik oldalról az igei jelentést (vö.: *tojik*), másik oldalról a főnévi jelentést (*tojó* < *tojVk*). A magyar *tojó* szó végső hosszú magánhangzójának eredete *-Vk*, magánhangzó és *-k* kapcsolat volt. Ezt a magyar *tojik* és a török *-Vk*, *-Vg* végű szavak közelebből is igazolják, különös tekintettel az azerbajdzsán *tojug* szóra. Mindkettő női természetű, a nőhöz, az anyához, a forráshoz tartozó tulajdonság, természetes hát, hogy magát az anyát, a tyúkot is jelenti. Éppen ezért értelmetlen a közismert kérdés, melyik volt előbb, a tojás vagy a tyúk. Egyszerre volt mindkettő, mert a tyúk önmaga a tojás és fordítva, minthogy a vízcsepp maga a forrás, a víz és a tenger, a tojás és a mag, de ösvíz, ösnő, őszanya, ha tetszik, őstyúk is. A *tojó* szó etimológiája a *tyúk* szavunkkal együtt írható meg, ez utóbbinak a párhuzamai pedig a török nyelvekben található. A Kāšyari és a mongol adat azért is érdekes, mert szó szerinti jelentése 'férfi tyúk'. Ez esetben már nem a női, hanem a férfi mag a lényeg. Az orosz *petux* (*pe* + *tux*) 'kakas' is ezt szemlélteti, hiszen az utótag (*-tux*) a *tyúk* szóval azonos, az előtag pedig a férfi bőkö, dugó tulajdonságára, azaz a hímveszejére utal.

Szólni kell még arról, hogy a szemölcs jelentésű szó nem tartalmaz betegség jelentést, ezért az másik szálon vezet el a szemhez, forráshoz. A szavunk nem lehet ősi örökség az uráli korból. A magy. *szemölcsöt* tyúkszemnek és tyúksegnek is nevezik. Az összetett szó előtagja a *tyúk* mindkét esetben szem jelentésű, ugyanis a *tyúk* és a *tojik* etimológiailag összetartozik, a *tojó* alakváltozata *tyúk* jelentésben ma is használatos, a gyökerekük közös. Következésképp a *tyúkszem* olyan összetett szó, amelynek mindkét tagja ugyanazt jelenti. A *tyúkseg* előtagja (*tyúk*) is szemet jelent, az utótagja (*segg*) pedig a cseremis, finn, karj., lív adatokkal rokon, jelentésük szintén 'szem, mag'.

A hagyományok szerint a kakas a megváltót - Jézust - is szimbolizálja, keleti eredetű szimbólum.

2.3.2. magy. *fácán*, Kāšy. *jazin* 'fácán'.

A magyar *fácán*, alakváltozata a *pácán* a TESz szerint vándorszó, amely a görögben keletkezett egy a Kaukázus déli lejtőjén lévő folyó nevéből, mert annak a mentén élt ez a madár. A TESz szócikk írója nem említi Kāšyari adatát.

Idetartozik az oszm. *sülün* 'fácán', az or. *fazan*. Hangtanilag a szókezdő mássalhangzók eredeti *t*- fejleményei (*t* > *th* > 1. *φ* > 1.1. *f*-, 1.2. *p*- 2. *s*-). Az eredeti *t*-ből zöngésedés és palatalizáció útján lett *j*- (*t* > *d'* > *j*-). A második mássalhangzó (*-l*-, *-z*-) is eredeti *-t*- fejleménye (*-t* > *-δ* > 1. *-z*- 2. *-l*-). A *-c*- elvileg lehetne *-*s*- affrikálódása, de sokkal valószínűbb, hogy a magyarban olykor *-z*- helyett *-c*-t ejtenek vö.: magy. *fűzfa*, *ficfa*.

A csuv. *xir čäxxi* 'fácán' szó szerint 'mező tyúkja' jelentésű, nem tartozik össze a magy. *fácán*, Kāšy. *jazin*, oszm. *sülün*, or. *fazan* 'fácán' szavakkal.

2.3.3. magy. *úr*, Kāšy. *sigiržik* 'császármadár'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *úr*:- abszolút szótó + *-r*:- képző, Kāšy. *sigir*:- relatív szótó (*sigi*:- abszolút szótó + *-r*:- képző) + *-žik*:- képző. A magy. *úr* Kāšyari szavának relatív tövével (*sigir*-) tartozik össze.

Bár a magyarban a császármadár megnevezés használatos s ez a megnevezés nem rokona Kāšyari adatának, mégis köze van hozzá a magyar nyelvnek. Az elnevezéskor fontos volt a madár kinézete, mely szerint 'bóbitás, a fácánál nagyobb, fajdféle erdei madár' (MÉK). Az értelmezésnél abból kell kiindulni, hogy az uralkodó mindig a csúcson van, legyen az *császár*, *úr*, *tengri* vagy *király*. Ez esetben a császármadár bóbitája motiválhatta a megnevezőket. A Kāšy. *sigiržik* relatív szótöve (*sigir-*: relatív szótó + *-žik*: képző) a *sigir-* összetartozik a magy. *úr* és a török nyelvekben ismert megfelelőekkel, vö.: csuv. *turā* 'isten', jeny. *teŋri*, KB. *taŋri* 'ég', azerb. *tori* 'isten, ég', csag. *tengra*, ujj. *teŋri*, PK. *taŋry*, k. k. *teŋri* 'isten', k.kalp. *tangri*, oszm. *tanry*, jak. *tangara*, bask. *tenre* 'isten, ég', bask. tat. *tere*, csuv. *turā*, *turāš* 'ikon, alak, forma, ábrázat', burj. mong. *tengeri*, kalm. *tenger* 'ég', sum. *dingir* 'ég', perzsa *tour* 'alak, forma'. (JEGOROV 1964) Szerkezetiileg ugyanazok, vö.: Kāšy. *sigi-*: abszolút szótó + *-r*: képző 'valamivel ellátott, valahova tartozó, valami mellett lévő', magy. *ú-* + *-r*, csuv. *tu-* + *-rā*, jeny. *teŋ-* + *-ri*, KB. *taŋ-* + *-ri*, azerb. *to-* + *-ri*, csag. *teng-* + *-ra*, ujj. *teŋ-* + *-ri*, PK. *taŋ-* + *-ry*, k. k. *teŋ-* + *-ri*, k.kalp. *tang-* + *-ri*, osm. *tan-* + *-ry*, jak. *tanga-* + *-ra*, bask. *ten-* + *-re*, bask. tat. *te-* + *-re*, csuv. *tu-* + *-rā*, *turā-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-rā*: képző) + *-š*: képző, burj. mong. *tenge-* + *-ri*, kalm. *tenge-* + *-r*, sum. *dingi-* + *-r*, perzsa *tou-* + *-r*.

Hangtanilag a Kāšyari *s-* szókezdőjű (Kāšy. *sigiržik*), a magy. *0-* kezdetű (magy. *úr*) és az 'isten, ég' jelentésű *t-* kezdetű szavak úgy viszonyulnak egymáshoz, hogy a *t-* az eredeti szókezdő mássalhangzó. Az *s-* ennek a fejleménye (*t* > *th* > *s*) ugyanúgy, mint a magy. *0-* (*t* > *δ* > *w* > *V* > *0-*). A magy. *úr* hosszú magánhangzója az abszolút szótó maradványa, több hang fejleménye. A képző a fenti adatokban mindenütt *-r* vagy *-r* kezdetű s az *-r* eredeti *-t* fejleménye (*-r* < *-δ* < *-t*).

Az or. *r'abčik* 'császármadár' képzője (*r'ab-*: relatív szótó + *-čik*: képző) a *-čik* és a Kāšy. *-žik* 'valamivel ellátott, valamihez tartozó, valami mellett lévő' egymásnak alakváltozatai. A relatív szótó az or. *repej* 'bogáncs, bojtortján' a hegyes végű szűrős növényvel kapcsolatos. Az összekötő szál az, hogy a hegy és a csúc közel áll az uralkodóhoz, hiszen az mindig a csúcson van.

2.3.4. magy. *szarka* Kāšy. *sagirgān* 'szarka.

Szerkezeti felépítése: Kāšy. *sagir-*: relatív szótó + *-gān*: folyamatos melléknévi igenév képző.

A *szarkának* két jellegzetes tulajdonsága van. Az egyik, hogy nem egyenes úton jár, a másik pedig a jellegzetes hangja. Innen van az, hogy lop, mint a szarka vagy a szarkához hasonlóan fecseg. Elvileg mindkét jellemző motiválhatta a megnevezést. A TESz szerint a magy. *szarka* 'a varjak családjába tartozó, fekete-fehér tollú, hosszú farkú madár, fecsegő személy stb.'. Szláv eredetű, vö.: blg. *svrāka*, szb.-hv. *svarka*, szln. *srāka*, szlk. *straka*, or. *soroka* 'szarka'. (TESz)

A szerkezeti felépítésük megállapításakor meghatározó lehet Kāšyari adata. Eszerint *sagir-*: relatív szótó + *-gān*: folyamatos melléknévi igenév képző. A magyar és a szláv adatok ennek alakváltozatai, hangtanilag fejleményei. A szóvégi nazális mindenütt eltűnt. Az első magánhangzó (vö.: magy. *-a-*, or. *-o-*) olyan triftongus fejleménye, amely Kāšyarinál megvan (vö.: *-agi-*). Ennek diftongus változata is használatos (vö.: szb.-hv. *-va-*), olykor ebből csak a *-v-* maradt meg (vö.: blg. *svrāka*), néha még ez is eltűnt (vö.: szln. *srāka*). Látható, hogy a kiinduló, teljesebb alak nem a szlávban, hanem Kāšyarinak a 11. századi adatában van meg, mindenképpen ez az elsődleges. A magyarban a *szarka* szónak alakváltozata a *varga* és az *orv* szó. Nincs okunk a magy. *szarka* szónak a szláv nyelvi eredetétére.

2.4. A madár a ragadozó magatartásra utaló éles, hegyes testrészeiről kapta a nevét.

Az idetartozó nevek olyan madarakra vonatkoznak, amelyekre jellemzőek a következő tulajdonságok vagy azokból egy-kettő. Ilyen az éles szem, hegyes, éles karom és csőr. Ezek a madarak olykor uralkodó, isteni tulajdonsággal is rendelkeznek a hagyományok szerint. A földrajzi névi kutatások az alábbi madárnevek értelmezésében különösen sokat segítettek. Az elágazó

folyó az elágazásnál éles, hegyes, hozzá hasonló a hegy *éle*, az *olló* s a ruhán a *hol*, de ilyen a *szeg*, a *tű* stb. is.

2.4.1. magy. *holló*, Kāšy. *aqilla* 'sas'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *hol-*: relatív szótó + *-ló*: képző, Kāšy. *aqil-*: relatív szótó (< *aqi-*: abszolút szótó 'ág' + *-l*: képző) + *-la*: képző.

Bár Kāšyari orosz fordításában a 'sas' megfelelő szerepel, a Kāšy. *aqilla* névnek 'világosan megfelel a magy. *holló*. Sőt, a magyar nyelvnek egy másik oldalról is kapcsolata van Kāšy. *aqilla* adatával. A relatív szótó a magy. *él* szó rokona, a képző pedig számos magyar szóban megvan, vö.: magy. *szöllő* (< *szöl-*: relatív szótó + *-lő*: képző). A megoldás megtalálásához mindig vissza kell térni őseink gondolkodásához.

Eleink világosan látták, hogy az elágazó víz egy hegyes formát mutat. Ehhez hasonlóan keletkezik a faág és sok más hasonló az élő természetben. A hegyes, éles tulajdonságú élő és élettelen is ezzel a névvel illetik. Kāšy. *aqilla* nevében az abszolút szótónek (*aqi-*) rokona a magy. *ág*, *ék*, *eke*. A relatív szótó (Kāšy. *aqil-*) úgy keletkezett, hogy az abszolút szótó egy *-l* képzőt kapott s azt jelenti, 'az ághoz, ékhez tartozó, azaz ágas'. A relatív szótóhoz újabb *-la* képzőt adtak Kāšyari madárnevében, így a madár jelentése szó szerint 'ággal ellátott, ággal rendelkező'. A hollónak pedig a jellemző tulajdonsága az, hogy a karma, csőre és a szeme éles. Kāšy. *aqil-* relatív szótóvével azonban nemcsak a magy. *él* szó tartozik össze, hanem a mongol *aghola* 'hegy' szó a kelet-mongol ejtés szerint *óla*, kalmük *úla*, mandzsu *alin* 'ua.', ojr. *úla* 'hegy' is. A szó jelentése mindegyik esetben 'hegy', rokona a magy. *él* szónak, amely a TESz szerint 'valaminek a szeglete, csúcsa, valaminek a vékony széle, szegélye, pereme, hegycsúcs, hosszan, keskenyen húzódó hegynyúlvány, szűrő fegyver vagy eszköz hegye, vágószerszám köszörült széle, csatasor, rendezett sereg, haladó csoport eleje, az első vagy vezető hely'. Valószínűleg ősi örökség az ugor korból, vö.: vog. *il'mät*, *il'äm*, *elmi* 'él (késé)' (TESz). A TESz álláspontja nem igazolt, a magyar szó eredetét tekintve azonban az adatok idetartoznak.

A szócikk írója a magy. *él* szót helytelenül ősi örökségnek tartja az ugor korból, miközben egyetlen nyelvből hoz adatot és nem vette figyelembe a mongol megfelelőket. A mong. *aghola* képzett szó (< *agho-*: szótó + *-la*: képző 'valamihez tartozó, valamivel ellátott'), a szótóval összetartozik a magy. *ág* szó. A hozzá járuló *-la* képző Eurázsia-szerte ismert képző egyik alakváltozata, amelynek teljesebb alakja a mandzsu *-lin* (vö.: *a-*: abszolút szótó + *-lin*: képző). Az adatok értéke abban is megnyilvánul, hogy a hosszú magánhangzóknak triftongus az előzménye (vö.: *agho-* + *-la*, *ó'-* + *-la*, *ú-* + *-la*, *é-* + *-l*), erre utalnak a szótóvek (*agho-*, *ó-*, *ú-*, *é-*), amelyet megerősít Kāšyari adata (vö.: Kāšy. *aqilla* relatív szótó: *aqil-*).

A magy. *él* és a *holló hol-* relatív tövének összetartozását megerősíti az a tény, hogy a magyarban ismert a *hol*, *hól* 'fentről csúcsban kezdődő rakás a szoknyán, ruha alsó részén'. Valójában ez egy elágazás, amely hangtanilag a magy. *sas* alakváltozata. A szókezdő magy. *h-*, *s-* (*š-*), Kāšy. *0-* eredeti *t-* fejleményei (vö.: *t* > *th-* > *h-*; *t* > *t'* > *č-* > *š-*; *t* > *δ-* > *w-* > *V-* > *0-*). Hozzáteesszük, hogy a szókezdő mássalhangzó a *h-* hangon keresztül is elnémulhatott.

Jelentéstanilag lényeges, hogy a mongolban ismert a 'valaminek az eleje, az első vagy vezető hely' jelentés is. Ez természetes, hiszen az *éle* valaminek mindig elől, vezető helyen, fent van. Az is természetes, hogy az 'egy' számnévben is megvan a szó, vö.: magy. *első* töve az *el-*, oszm. *ilk* 'első' töve az *il-*.

A hollóhoz hasonló, de nem ugyanannak a madárnak a neve a magy. *sas*, Kāšyari adatának a relatív tövével (*aqil-*) tartozik össze.

Az or. *or'ol* (< *or'o-*: relatív szótó + *-l*: képző) 'sas' azért érdekes, mert hangtanilag tökéletes alakváltozata, szerkezetileg is megfelel a Kāšy. *aqilla* 'sas' szónak. Az or. *-r-* és a Kāšyari *-l-* előzménye közös (< *-δ-* < *-t-*).

A Kāšy. *aqil-* relatív szótóval számos szó összetartozik, ilyen a magy. *sas-*, az or. *or'ol* szótóve az *or'o-*, a csuv. *šěvēr* 'éles,

hegyesvégű', polov. *sürü*, oszm., gag., azerb. *sivri*, kazak *süjir*, k.kalp. *süjri* 'éles, kihegyezett', oszm. *sivir* 'kihegyeződni'. (JEGOROV 1964). Igei megfelelője a magy. *szúr*.

A hagyományok szerint a *holló* a Hunyadiak címerállata. Hunyadi Mátyás jelképe a holló, ezért hívják Corvin Mátyásnak is. A *Corvin* név a lat. *corvinus* 'holló, hollós' szó *corvin* tövével tartozik össze, ennek pedig a lat. *corvus* 'holló' az alapja, amely Apolló jós madara volt. Etimológiailag a lat. *corvus corv-* töve nem a magy. *holló*, hanem a Kāšy. *kuzgun* 'holló' szóval tartozik össze.

A hagyományok szerint a kusánok - akik fehér hunok voltak vagy királyi szkíták - címerállata, azaz nemzetségük jelképe volt az oroszlán mellett a holló.

Egy indián mondás szerint: A holló az egyik szemét a múlton, a másikat a jövőn tartja, így soha nem téveszt irányt.

2.4.2. magy. *héja, ölyv*, Kāšy. *taŋla kuž* 'héja, ölyv'.

Kāšyari madárneve az orosz fordítás értelmében egyaránt vonatkozhat héjára és ölyvre. Mindkét madárnak a legjellemzőbb tulajdonsága az, hogy hegyes és éles a karma, a csőre, a szeme. Ezért az ilyen kiálló, görbülő és éles tárgyakkal rokon szó szolgálhatott alapul a megnevezésnek. A Kāšy. *taŋla kuž* egy olyan jelzős szó szerkezet, amelynek a második tagja a 'madár' jelentésű szó, az első tagja pedig összetartozik a csuv. *tumxax*, *tumxa* 'halom, domb, bucka', üzb. *tungak* 'tuskó', *dung* 'halom', bask. *tüŋgek*, tat. *tümgek*, alt. *töŋgöš* 'tuskó', *töŋgöšök* 'halom, domb', tuv. *töŋgelik* 'halom, domb', türkm. *tümmek*, *tömmuk* 'halom, domb', *toŋŋe* 'tuskó'. (JEGOROV 1964) szavakkal s rokona a magy. *düne* 'domb, halom' is. Szerkezetileg is egymás megfelelői, vö.: Kāšy. *taŋ-*: szótó + *-la*: képző 'valamivel ellátott', alt. *töŋgö-* + *-š*, *töŋgö-* + *-šök*, tuv. *töŋge-* + *-lik*, türkm. *tüm-* + *-mek*, *töm-* + *-muk*, *toŋ-* + *-ŋe*. A türkm. *toŋŋe* adat kulcsfontosságú, mert ennek a segítségével érthető meg a következő adatok szerkezeti felépítése: a csuv. *tum-*: szótó + *-xax*: képző, *tum-* + *-xa*, üzb. *tun-* + *-gak*, *dun-* + *-g*, bask. *tün-* + *-gek*, tat. *tüm-* + *-gek*. Ezekben az esetekben a képzők kezdő mássalhangzójának (*x-*, *g-*) előzménye *ŋ-* volt. Ezeknek a szavaknak az alakváltozata a magy. *düne*, *domb*, *tönkö*. A fenti madárnév első tagjában ennek az *él* változata van meg, amely utalhat a madár éles szemére, karmaira.

Ennek a szónak sok rokona van. Az ilyen hegyes tárgy stb. megnevezésére használja a csuvas a *sělě* 'zab', ujr., kirg., kum. *sulu*, üzb. *sulī*, kazak., k.kalp. *suly*, ojr., hak. *sula*, tat. *soly*, bask. *hölö* 'zab', vö.: kalm. *sul* 'zab'. (JEGOROV 1964) szavakat. A bask. *hölö* összetartozik a magy. *holló hol* tövével, de rokona a magy. *ölyv* is.

A magy. *ölyv* a TESz szerint 'a sasok családjába tartozó, a hollónál nagyobb ragadozó madár, héja'. Valószínűleg őtörök eredetű, bár török megfelelőjét sem a török nyelvemlékekből, sem a mai török nyelvekből nem tudjuk kimutatni. Megvan azonban a mongolban, vö.: középmong. *hele* 'e, *heli* 'e, ir. mong. *eliye* (< **elige*), burját *ilē*, ojrát *elē* 'a sasok családjába tartozó ragadozó madár'. (TESz) < *ö-* + *-lyv*. A TESz álláspontja nem igazolt, de az adatok idetartoznak. Látható, hogy ezek a madárnevek azonos gondolkodás alapján születtek. Minél több adat bevonásával külön összehasonlító vizsgálatok teszik lehetővé, hogy megállapítsuk, melyiknek lehet az eredeti szókezdője *t-* illetőleg a fejleménye és melyiknek *k-* illetőleg a fejleménye.

A magy. *héja* szónak a kezdő mássalhangzója *h-* ugyanaz, mint a *holló h-*ja. A TESz szerint a magy. *héja* 'solyomféle madarak megnevezéseként, egy fajta ragadozó madár'. Valószínűleg származékszó: alapszava a ragadozó madarak vijjogását utánzó, illetőleg állatúzó szóként, közelebből madárhessegető szóként is használt. (TESz) A mongol adatok értelmében is a Kāšy. *taŋla* és a magy. *héja*, *ölyv* etimológiailag összetartoznak. Szókezdőjük eredeti *t-* illetőleg annak fejleménye a *h-* és a *0-*.

Tovább menve a *héja* és az *ölyv* etimológiailag nemcsak egymással, hanem az or. *sokol* 'solyom', magy. *solyom* szavakkal is összetartoznak.

Fontos megjegyezni, hogy a Kāšy. *taŋla kuž* szókapcsolat második tagja a *kuž* 'madár jelentésű'. A névnek vagy 'héja madár' ill. 'ölyv madár' a jelentése vagy pedig az első tagot 'karmos, csőrös, éles, hegyes, ragadó stb.' jelzőként kell értelmezni. Ez a megoldás jellemző a török nyelvekre, vö.: csuv. *věšen kajäk* 'repülő madár', *šātkān⁵ kajäk* 'ragadozó, rabló madár', *jurlakan kajäk* 'énekes madár', stb.

A második tag (Kāšy. *taŋla kuž*) a 'madár' szó megvan a törökségben, vö.: csuv. **kajäk** 'madár', *kajäk-kěšěk* 'madarak' gyűjtő jelentésben 'szárnyasok', 'vad', *kajäk xur* 'vad liba', *kajäk kāvaka* 'vad kacska', *tisker kajäk* 'vadállat', ÓT. *kajik*, KB., Zol. bl. *kedik* 'gímszarvas, szarvas', ujj. *kijik* 'szarvas, zerge, gazella, hegyi kecske', tefs. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *kijik*, csag. *kiik*, bask. *keek* 'vad állat, ragadozó állat', hak. *kiik* 'vad kecske', tat. *kiek* 'vad (állat), vad madarak', alt. *kijik* 'vad állat', Vö.: jeny., ujj., kirg. *kuš*, bask., tat. *koš*, azerb., türkm. *guš*, kazak, k.kalp., nog. *kus* 'madár'. (JEGOROV 1964) < csuv. *ka-*: abszolút szótó + *-jäk*: képző, *ka-* + *-jäk*, *kě-* + *-šěk*, ÓT. *ka-* + *-jik*, KB., Zol. bl. *ke-* + *-dik*, ujj. *ki-* + *-jik*, tefs. XIV-XV. sz., karaim, ojr. *ki-* + *-jik*, csag. *ki-* + *-ik*, bask. *ke-* + *-ek*, hak. *ki-* + *-ik*, tat. *ki-* + *-ek*, alt. *ki-* + *-jik*, jeny., ujj., kirg. *ku-* + *-š*, bask., tat. *ko-* + *-š*, azerb., türkm. *gu-* + *-š*, kazak, k.kalp., nog. *ku-* + *-s*.

Megjegyezzük, hogy elvileg idetartozhat az or. **gus** 'liba', a csuv. **xur** 'liba', MK. *kaz*, kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *kaz*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *gaz*, üzb. *goz*, alt., ojr., tuv. *kas*, hak. *xas*, jak. *xaas* 'liba', vö.: perzsa *kaz* 'liba, fajdkakas, süketfajd'. (JEGOROV 1964) < or. *gu-*: abszolút szótó + *-s*: képző, csuv. *xu-* + *-r*, MK. *ka-* + *-z*, kirg., kazak, nog., oszm., kum., tat., bask. *ka-* + *-z*, ujj., azerb., türkm., k.kalp. *ga-* + *-z*, üzb. *go-* + *-z*, alt., ojr., tuv. *ka-* + *-s*, hak. *xa-* + *-s*, jak. *xaa-* + *-s* 'liba', vö.: perzsa *ka-* + *-z*.

Ez azt is jelenti, hogy a 'madár' jelentésű szavak alapjául hangutánzó szó szolgált. Az abszolút szótó összetartozhat azzal a hangutánzó szóval, amely alapul szolgált a 'liba' jelentésű szónak, vö.: Kāšy. **kaŋ** 'a liba ilyen hangot ad ki gágogáskor', Kāšy. **kāz** 'liba', Kāšy. **kāg kūg** 'liba gágogása'.

A képző pedig eredeti *-t* fejleménye, ilyen az *-š* (< *-č* < *-t'* < *-t*), *-s* (< *-th* < *-t*), *-z*, *-r* (< *-δ* < *-t*), *-d* (< *-t*), *-j*, amely vagy *-δ*, vagy *-d* hangokon keresztül keletkezett, idővel pedig el is tűnhetett az ejtésből.

Megjegyezzük, hogy a törökség ismer *k-* kezdetű szót is a héjára, ölyvre, vö.: csuv. **xālat** 'héja, ölyv', üzb. *kalxat* 'héja, ölyv', sor *kylady* 'héja, ölyv', türkm. *kuladu*, mong. *kuldu* 'héja, ölyv'. (JEGOROV 1964) Az or. **kulada** 'ua.' ennek átvétele.

2.4.3. magy. **turul**, Kāšy. **tugril** 'ragadozó madár, amely megöl ezer kacsát, de csak egyet eszik meg'; Kāšy. **tugrīl** 'sas'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *turu-*: (< *tu-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) relatív szótó + *-l*: képző, Kāšy. *tugrī-*: (< *tug-*: abszolút szótó + *-rī-*: képző) relatív szótó + *-l*: képző.

A magy. **turul** a TESz véleménye szerint Árpád törzsének totemisztikus madara volt. Az ösm. mondavilágban a sashoz vagy sólyomhoz hasonló nőstény madár'. ÓT. *toyril* 'vadászsólyom', csag. *toyril*, oszm. *toğrul* 'sólyom', perzsa *toğri* 'sólyom'. (TESz) < magy. *turu-*: relatív szótó (< *tu-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) + *-l*: képző, ÓT. *toyrī-*: relatív szótó (< *toy-*: abszolút szótó + *-rī-*: képző) + *-l*: képző, csag. *toyrī-*: (< *toy-*: abszolút szótó + *-rī-*: képző) relatív szótó + *-l*: képző, oszm. *toğru-*: (< *toğ-*: abszolút szótó + *-ru-*: képző) relatív szótó + *-l*: képző, perzsa *toğ-*: abszolút szótó + *-rī-*: képző.

Az abszolút szótó jelentéstartalma a hegyes, éles, tű formájú tárgyakéval tartozik össze s a képzővel ellátott forma pedig 'hegyyel, éllel ellátott' jelentésű. A relatív szótó összetartozik a *tenri* 'úr, isten' szóval is. Természetes, hogy a *turul* madár nemcsak egyszerűen ragadozó madár, hanem 'égi, uralkodó, úr' jelentést is tartalmaz.

A relatív szótó (*turu-*) jelentésbeli rokona, hangtanilag alakváltozata, szerkezetileg pedig ugyanaz, mint a magy. *sas*, *sólyom*

⁵ Vö.: csuv. *šāt* 'nyelés, nyelni'. (JEGOROV 1964) + *-kān*: folyamatos ige képző. Összetartozik a magy. *jottányi* 'nyelésnyi' *jot-* tövével.

és az or. *sokol* 'ua.'. Magával a *turul* névvel az or. *or'ol* illetőleg a magy. *holló* tartozik össze etimológiailag.

A ném. *Har* 'madár, turul' etimológiailag csak akkor tartozik ide, ha a szókezdő *h-* eredeti *t-* fejleménye ugyanúgy, mint az *š-*, *s-*.

A *turul* alakváltozata az or. *or'ol* 'sas' (< *or'o-*: (*o-*: abszolút szótó + *-r'o-*: képző) relatív szótó + *-l-*: képző), a szókezdő *t-* elenyészett. Az or. *or'ol* csuvas jelentésbeli megfelelője *āmārt kajāk*, ahol a második tag a *kajāk* 'madár' jelentésű szó. Az *āmārt kajāk* 'sas, királysas' jelentésű. Az első tag az *āmārt* Jegorov szerint összetartozik azzal a mitológiai madárral, amit Keleten *simurg*-nak hívnak (*si* 'kutya', *murg* 'madár'). Vö.: tat. dial. *semurg koši* (vö.: ir. nyelv: *karakoš*). Valószínűleg szarmata vagy bolgár örökség, vö.: óujg. *symurka* 'mesebeli madár'. kazak. *samyryk-kus* 'sas', perzsa *si-morg*, *simurg* 'mesebeli madár'. (JEGOROV 1964)

A *Turul* megnevezés nemcsak madár nevében ismert, vö.: Kāšy. **Tugril bek**: a szeldzsukok uralkodója.

A hagyományok szerint a magyaroknál a lélekmadár a *turul* volt, de a kereszténység felvétele után ez a galamb lett. Szűz Mária madara, napjainkban a béke szimbóluma a fehér galamb. A *turul* Attila kedvenc madara volt, amelyet *kerecsen sólyom*nak is hívnak. A *turul* Álmos apjának Ügyek nemzetségének a jelképe. Anyja Emese a szarvas nemzetségből való. A fiukban Álmosban találkozott a turul és a szarvas nemzetség, benne egyesült, összegződött a két nemzetség jelképe a többi hagyománnyal együtt. Álmos utóda Árpád hozta be ezt a nemzetséget a Kárpát-medencébe.⁶

A magyar honvédség jelképe a mai napig a szálló turulmadár karmai közt egy kard. A magyar nemzetnek tiszteletben tartott jelképe a szarvas mellett a turul madár.

2.4.3. magy. *sólyom*, Kāšy. *žavli* 'sólyom'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótó + *-lyom*: képző, Kāšy. *žav-*: abszolút szótó + *-li*: képző.

A TESz szerint a magy. *sólyom* 'a varjúnál nagyobb, vadászatra betanítható ragadozó madár, lószínnévként'. Bizonytalan eredetű. Vö.: Kāšy. *čablī*, csag., oszm. *čavli* 'fiatal sólyom vagy héja, karvaly'. (TESz) < magy. *só-*: abszolút szótó + *-lyom*: képző, Kāšy. *čaβ-* + *-li*, csag., oszm. *čav-* + *-li*. A szócikk írója helytelenül bontotta elemeire a szót, mert a képző maga a *-lyom* elem, azaz nem az *-m* a képző, hanem a *-lyom*. Az abszolút szótó a magy. *szeg* és társaihoz áll közel ugyanúgy, mint a csuv. és or. *sokol soko-* töve, ahol az *-l* képző. A magy. *sólyom* és török megfelelőinek rokona tehát az or. *sokol* 'sólyom'.

Az eredeti szókezdő mássalhangzó *t-* volt, amelyet őriz a magy. *turul* és a különböző török nyelvi megfelelője. A *t-* fejleményei közé tartozik a *ž-* (*t* > *dž-* > *ž-*), *š-* (*t* > *th'* > *š-*), *s-* (*t* > *th-* > *s-*),

-, *š-* (*t* > *t'* >

- > *š-*). A képző kezdő mássalhangzója az adatokban *-r-*, *-l-*, *-ly* is eredeti *-t* fejleménye (*-t* > *-δ* > 1. *-r*, 2. *-l* illetőleg *-t* > *-δ'* > *-l'*, *ly*).

⁶ Ld. Emese álma.

2.4.4. magy. *sólyom*, Kāšy. *žagrī* 'sólyom', Kāšy. *suḡkur* 'ragadozó madár neve'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *só-*: abszolút szótó + *-lyom*: képző, Kāšy. *žag-*: abszolút szótó + *-rī*: képző; Kāšy. *suḡku-*: abszolút szótó + *-r*: képző. Lényeges, hogy az *-l*, *-ly* kezdetű képzőnek ismert *-r* kezdetű változata ugyancsak 'sólyom' jelentésű madárnévben.

A madár az éles karmairól, hegyes és görbe csőréről, éles látásáról kaphatta a nevét. Az abszolút szótó összetartozik a következő török szavakkal és a magy. *szeg* szóval, vö.: csuv. *sānā* 'kopja, lándzsa, fullánk, kígyónyelv, penge éle', ÓT. (orh. jeny.) *süniüg*, Zamahš., csag. *süngü*, AFT. *süniü*, türkm., kazak, *süngi*, nog. *sun'gi*, kum. *s'ung'u*, tat. *söŋge*, bask. *hongo*, jak. *üniü* 'kopja, lándzsa', oszm., karacs. *süngü* 'szurony', azerb. *sančag* 'gombostű, díszű, hajtű', vö.: ÓT. *san*

'beledöfni, szűrni, vágni', csuv. *sun*

äka, *seněk* (JEGOROV 1964)

A csuv. *sun*

äka 'szigony' szótöve (*sun-*), a csuv. *seněk* 'villa' és többi török megfelelője rokon a Kāšy. *suḡku-* abszolút szótóval. A szótóhoz járuló képző ez esetben *-r*, a magy. *sólyom* esetében *-lyom*, a Kāšy. *žavli* névben a *-li*, az or. *sokol* szóban pedig *-l*.

A szó összetartozik a *turul* madárnév *turu-* relatív szótóvételével. Vö.: Kāšy. *tugril*: 'ragadozó madár neve, férfinév is, magy. *turul* 'Attila szent madara, nemzetségnév, eredetiben kerecsensólyom, fekete szürkés, mint a sakktabla a begye, jelkép, lélekmadár', Kāšy. *uruḡ kuš* 'fehér sólyom' < *uruḡ* 'fehér' (< *u-* + *-ruḡ*) névvel és a magy. *sólyom*, továbbá a *sas* madárnévvel.

Az abszolút szótó olyan önállóan is használt szavakkal tartozik össze, amelyek a madár görbe és hegyes karmaira, a ragadozó tulajdonságára utalnak, vö.: csuv. *šak* 'akasztani, felakasztani', azerb. *ček*, türkm. *ček* 'akasztani', azerb. *čekil* 'függeni'. (JEGOROV 1964) < azerb. *čeki-*: abszolút szótó + *-l*: denominális verbum képző.

2.4.5. magy. *sas* (*šaš*), Kāšy. *sas* 'sas'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *sa-* abszolút szótó + *-s*: képző, Kāšy. *sa-* + *-s*. A TESz szerint a magy. *sas* 'egy fajta ragadozó madár, oszlop, bevéssett gerenda, sasszeg, horog, köröm, hasíték, bemetszés'. Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból, vö.: zürj. *šuz* '(füles) bagoly', lp. *cisku* 'sólyom', *cicka* 'karvaly'. (TESz) < magy. *sa-* + *-s*, zürj. *šu-* + *-ž*, lp. *ci-* + *-sku*, *ci-* + *-cka*. A finnugor nyelvi eredet nem igazolt, ám az adatok idetartoznak. A fenti *-l* párhuzama itt az *-š-*, mindkettőnek (*-l*, *-š-*) *-t* az eredeti, kiinduló mássalhangzója ugyanúgy, mint a szókezdőnek. Ez a *t* Kāšyari adatában (vö.: Kāšy. *aqilla*) elenyészett (*t* > *δ* > *w* > *V* > *θ*), a magy. *sas* szóban *t* > *č* > *š* változás következett be.

Látható, hogy ezt vagy hasonló megnevezést viselnek nemcsak a madarak, vö.: magy. *sas*(szeg) 'elágazó szeg', oszm. *šeše* 'doboz, palack' stb. A magy. *sas* nem lehet finnugor eredetű.

A Volga-Urál vidékén a földrajzi nevekben szereplő *Sos*, *Sis*, *Sys*, *ssas*, *Sas*, *Sus*, *Sösö* formák közös etimológiájúak, egymásnak alakváltozatai. Az orosz használatú *Sos* alapjául a mansi *sos* 'patak' szó szolgált. A komi *Sos'jaju* orosz *Sos'ja* → *Soseju* használatú párhuzamos nevekből kiolvasható, hogy az or. *Sos'ja* a komi *Sos'jaju* névnek a *Sos'ja* elemével tartozik össze, az orosz *Soseju* pedig a komi *Sos'jaju* formának az átvétele. A komi használatú névnek alapul azonban nem komi szavak szolgáltak. A három szóból álló névnek csak az utolsó eleme a *ju* 'folyó' szó való a komiból. A második tag a *ja* 'folyó' a hanti és mansi nyelvekben használatos. Az orosz *Soseju* változatban azonban ennek *-e* felel meg, amelynek az a magyarázata,

hogy itt nem a *ja*, hanem ennek a *je* változata az alapja. Az első tag pedig a mansi *sos* 'patak' szóval tartozik össze. A *Sos* magyarázatahoz is sok példánk van, vele a *Sis* és a *Sysna Sys*- töve összetartozik. A csuvas *sysna* 'disznó' szónak annyi köze van a névhez, hogy a disznó a vékony sertéjéről, tüskés szőréről kapta az elnevezést, a patak pedig valójában mint forrásfolyó, elágazó víz az elágazásra jellemző keskeny, hegyes, elváló folyó formájáról. A magyar *sasszeg sas* előtagja bár nem *-sz* (*-s*), hanem *-s* (*-š*) mássalhangzókat tartalmaz, de etimológiailag ez is idetartozik, amely valójában olyan kétszárú szeg, amelynek a szára széthajtható. A szónak a *sas* madárnevünk is rokona, amely kaphatta az elnevezést a csőréről, de az éles karmairól is. A csuvas *ssas* forma⁷ kettőzött mássalhangzója a zöngétlen ejtést jelzi írásban. A szó mocsár jelentése arra utal, hogy folyóelágazásnál, folyó, patak, víz mentén a mocsár gyakori, természetes jelenség.

Az 'elágazó' jelentésű szónak van a földrajzi nevekben és a községekben szókezdő mássalhangzó nélküli változata is, vö.:

Asylykül t. TB.26.: bask. *Asylykül / Karatabyn küle / Jer Upkan / Jer Batkan / Ajyrkül* or. *Asylykul'* Davl. tó.

< bask. *Asylykül* < *Asyly* < *Asy* →^{3/4} 1. bask. *asy* 'keserű, sós'

2. *asa* 'elágazás'

+ *-ly*: képző

+ *kül* →^{3/4} bask. *kül* 'tó'.

bask. *Karatabyn* < *Kara* →^{3/4} bask. *kara* 'fekete'

+ *tabyn*

+ *küle* →^{3/4} bask. *kül* 'tó'

+ *-e*: birtokos személyjel.

Jer

+ *Upkan*

Jer

+ *Batkan*

Ajyrkül < *Ajyr* →^{3/4} bask. *auyr, ajyr* 'folyó elágazása, mellékfolyó, patak'

+ *kül* 'tó'

or. *Asylykul'* →^{3/4} bask. *Asylykül*.

Az 'elágazó' jelentést megerősíti a névnek az *Ajyrkül* változata is.

⁷ *Jamanssas* h. Ašm.IV.185.: csuv. *Jamanssas* or. *Jamansas* Ster.u., település neve, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Jamanssas* < *Jaman*

+ *ssas* →^{3/4} tat. *saz* 'mocsár',

or. *Jamansas* →^{3/4} csuv. *Jamanssas*.

2.4.6. A magy. *karvaly*, Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde'.

Szerkezeti felépítése: magy. *karva-*: (< *ka-*: abszolút szótó + *-rva-*: képző) relatív szótó + *-ly*: képző, Kāšy. *ka-*: abszolút szótó + *-rvī*: képző). A magy. *karvaly* relatív szótóvével (*karva-*) tartozik össze a Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde' jelentésű szó. Ezúttal a magyarban van meg a madárnév, Kāšyarinál csak a neki alapul szolgáló szó.

Fontos tudni, hogy eleink gondolkodása szerint ott, ahol elágazás van, nemcsak hegyes, csúcsos, hanem hajlott, görbe forma is keletkezik. Ennek megfelelően a relatív szótó (magy. *karva-*) és a Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde' szónak alakváltozatai a csuv. *kukār* 'ferde, hajlott, görbe', tat. *kekere*, bask. *kekere*, *küŋgyr*, miser *kyŋyr*, karacs, kum. *kyngyr*, ujj., üzb. *kiŋgir*, alt. *kyjyr* 'ferde, hajlott', alt. *kojryk*, *kojruk* 'meghajlított', vö.: mari *kagy* 'ferde', *kagy-mygyr* (vö.: csuv. *kukār-makār* 'ferde, hajlott'), udm. *kongro* 'kampó, kapocs, horog', fi. *koukero* 'ferde, hajlott'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kukā-*: abszolút szótó + *-r*: képző, tat. *kek-* + *-re*, bask. *keke-* + *-re*, *küŋgy-* + *-r*, miser *kyŋy-* + *-r*, karacs, kum. *kyngy-* + *-r*, ujj., üzb. *kiŋgi-* + *-r*, alt. *kyjy-* + *-r*, alt. *koj-* + *-ryk*, *koj-* + *-ruk*, mari *kagy-* + *-r*, udm. *kong-* + *-ro*, fi. *kouke-* + *-ro*.

Rokon vele a magy. *görbe*, amely a TESz szerint a 'púpos, hajlott hátú ember, púp, az egyenestől különböző, törés nélküli hajló vonal, hát, grafikon, hajlott, púpos hátú, hajlított, nem egyenes stb.'. Déli szláv eredetű, vö.: blg. *gr̃ba* 'púp', mac. *gr̃ba* 'ua.' stb. (TESz) A szláv eredet nem igazolt. Ellenkezőleg, a szlávban átvétel a szó. Szerkezeti felépítése: magy. *gõ-*: abszolút szótó + *-rbe*: képző, blg. *gr̃-* + *-rba*, mac. *g-* + *-rba*.

Idetartozik a magy. *kunkor*, amely a *kunkorodik* címszónál található a TESz-ben. Igei változata a *kunkorog* 'tekereg, tekeredik'. A szócikk írója szerint valószínűleg hangfestő eredetű a szócsalád. Helytelenül járt el, amikor nem vette figyelembe a török adatokat.

A szócsalád tagja a magy. *kerek* 'erdő, forgószelel, kör (korong, henger) alakú, körhöz hasonló stb.' szó, amely a TESz szerint származékszó, a *kerül*, *kering*, *kerít* igék *ker-* alapszavából jött létre *-k* deverbális nomen képzővel. (TESz) A TESz állítása nem igazolt. A *kerek* szerkezeti felépítése: *ke-*: abszolút szótó + *-rek*: képző. Az abszolút szótó alakváltozata összetartozik más képzett alakok abszolút szótóvével, vö.: Kāšy. *kuŋur* 'kitépni gyökerestől', Kāšy. *kajlik* 'egylábú ember, oldalra fordulva járka'. < *kaj-*: szótó + *-lik*: képző. Az abszolút szótó 'gyökér, eredet' jelentésű, vö.: Kāšy. *kuk* 'gyökér, eredet'.

Idetartozik a magy. *kerék* 'központi tengelyen forgó vagy gördülő tárgy, amely rendszerint egy nagyobb szerkezet alkatrészeként szerepel, azt működteti, kerék formájú kínzóeszköz, köralak, körpálya stb.'. Szóhasadás eredménye, a kerek szótól különült el. (TESz) < magy. *ke-*: abszolút szótó + *-rék*: képző.

Alakváltozata a magy. *karika* 'kör alak, kerek forma', a magy. *korong* 'kerekerdő, egy fajta kerék mint a vízimalom alkatrésze, vízszintes síkban forgatott, lapos henger alakú eszköz, amelyen a fazekas az agyagot formálja, kerek lap vagy tánnyer alakú tárgy, tárcsa stb.'. Szláv eredetű, vö.: óe.szl. *kr̃ogъ*,⁸ blg. *kr̃og* 'kör, kör alakú térség, hely, tárgy', szb-hv. *kr̃ug* 'kör, korong, tárcsa, kútkáva, gomolyag', szln. *kr̃og* 'kör, korong', *kr̃ogi* (többes szám) gyűrű, mint sporteszköz', szlk. *kruh* 'kör, kör alakú tárgy', or. *krug* 'kör, kör alakú térség, karika'. (TESz) A szócikk írója tévedett, a magyar szónak nincs szüksége szláv eredeztetésre.

Rokona a magy. *kör* 'zárt görbe vonal illetőleg ilyen vonal alakjában elhelyezkedő személyek, testek sora, mozgásnak ilyen vonalú pályája, stb.'. A TESz szerint szóelvonás eredménye: a *körül*, *köröskörül*, *körülötte* szavakból jött létre, feltehetően az *alul*, *al*, *föül*, *föl* szópárok analógiájára. (TESz) Ez az álláspont nem igazolt. A *kör* szerkezeti felépítése *kõ-*: abszolút szótó + *-r*: képző. A *körül*, *köröskörül*, *körülötte* szavak a *kör* toldalékolt alakjai.

A magy. *kereng*, *kering* is idetartozik, a TESz a *kerül* szócikknél tárgyalja. Szerkezeti felépítése: *ke-*: abszolút szótó + *-reng*: képző, *ke-* + *-ring*.

⁸ Az *-o-* nazális ejtésű.

Idetartozik a magy. **horog** 'kampó, (hegyek, dombok közötti) mélyút, szoros'. Ismeretlen eredetű. (TESz). < *ho-*: abszolút szótó + *-rog*: képző. A szó kezdő mássalhangzója *k-* fejleménye.

A fentieknek rokona az or. **krivoj** 'ferde', a ném. **kurve** 'hajlat' stb. Ld. még Kášy. **karmälä-** 'elrabolni' < *karmä-*: (< *kar-*: abszolút szótó + *-mä*: képző) relatív szótó + *-lä*: denominális verbum képző.

Bár a csuvasban a relatív szótó nem 'köröm, karom' jelentésben van meg, de a szó családjába tartozik a csuv. **karmak** 'elágazás, szétágazás, horog', ujj., tuv., kazak, tat. **karmak**, üzb. **karmok**, hak. **xarmax**, azerb. **garmag** 'elágazás, horgász horog', alt. **karma** 'beleakasztani valamibe, elvenni, elkapni, elragadni, megfogni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *kar-*: abszolút szótó + *-mak*: képző, ujj., tuv., kazak, tat. *kar-* + *-mak*, üzb. *kar-* + *-mok*, hak. *xar-* + *-max*, azerb. *gar-* + *-mag*, alt. *kar-* + *ma*.

Idetartozik a csuv. **karmaš**, **karmašlan** 'kézzel kapaszkodni', csag. **karmaš** 'összekapcsolódni, csatlakozni, kapaszkodni, fogódzni, összecsapni, összekapni, egymásnak támadni, harcolni, küzdeni', **karmašyb** 'megragadva öt újjal, körmökkel', kirg. **karmaš** 'megragadni egymást, kapaszkodni, fogódzkodni, összecsapni, összekapni', alt. **karman** 'kézzel kapaszkodni, ragaszkodni, kapaszkodni'. (JEGOROV 1964) < csuv. *karma-*: (< *kar-*: abszolút szótó + *-ma*: képző) relatív szótó + *-š*: igeképző, **karmaš-**: relatív szótó + *-lan*: deverbális verbum képző.

A magy. **karom** a TESz-ben a **karmol** címszónál található. A **karmol** 'körömmel felsért, kapar, vág, mar', (éles, hegyes tárgy, személy ilyen tárggyal) karcolást ejt, horzsol, firkál, (füst, fűszer, ital a torokban) karcoló, kaparó érzést okoz, szid, támadó kritikával illet, (hangszer húrját) körömmel mozdítja, pendíti', **karom** 'éles, hegyes, támadásra, kapaszkodásra alkalmas, erős, horgas állati köröm, elhanyagolt, hosszú emberi köröm'. A szócsalád tagjai magyar fejlemények. A **karmol** alakulásmódja vitatott. (TESz) < *karmo-*: (< *kar-*: abszolút szótó + *-mo*) relatív szótó + *-l*: denominális verbum képző, *karo-*: abszolút szótó + *-m*: képző.

A magy. **köröm** is idetartozik, a szó a TESz álláspontja szerint 'szaruképződmény az ujjak végén, egy fajta szembetegség, növénynevek elemeként', **körmöl** 'karmol, kap valami után, megkaparint, gépiesen ír, másol'. Ismeretlen eredetű szócsalád. (TESz) < *körö-*: abszolút szótó + *-m*: képző, *körmö-*: relatív szótó + *-l*: denominális verbum képző.

A szótóhoz tartozik a magy. **horog** és a **horgászik horgá-** töve. Idetartozik az or. **kr'učok** 'horog' szó is, amely átvétel.

A Kášy. **karmälä-** és a magy. **karmol**, **körmöl** alapvetően 'körömmel cselekszik, tesz, csinál valamit' jelentésű, ezért természetes, hogy a fenti igék egymással összetartoznak. Az elrablás, az elragadás egyaránt az ember, az állat, a madár körme illetőleg a foga segítségével történt. Természetes, hogy ezek az igék rokonok egymással, de külön az abszolút, a relatív szótóvevők és az igeképző is összetartozik, közös gyökerű. Egyik sem keletkezhetett az egyik vagy a másik nyelv külön életében.

Megjegyezzük, hogy a szavak elemeire bontásánál az abszolút szótóvünk a *kar-*, *kör-*, *xar-* valójában a magy. **horog** szóval tartoznak össze és már azok is világosan képzett szavak, vö.: magy. *ho-*: abszolút szótó + *-rog*: képző.

A **horog** szóval összetartozik a következő szavak töve: a csuv. **xurčäka** 'karvaly', Zamahš., tat., kirg. **karčyga**, bask. **karsyga**, kazak, k.kalp. **karšyga**, ojr. **karčaga**, hak., tuv. **xartyga**, üzb. **karčagaj** 'karvaly', alt. **karčyga** 'súlyom, héja, ölyv', mong. **xarcgaj**, **xarcaga**, kalm. **xarcx** 'karvaly'. (JEGOROV 1964) Szerkezeti felépítésük ugyanaz, mint a magy. **karvaly** szóé, hangtanilag pedig egymás alakváltozatai: magy. *karva-*: relatív szótó + *-ly*: képző, csuv. *xur-* + *-čäka*, Zamahš., tat., kirg. *kar-* + *-čyga*, bask. *kar-* + *-syga*, kazak, k.kalp. *kar-* + *-šyga*, ojr. *kar-* + *-čaga*, hak., tuv. *xar-* + *-tyga*, üzb. *kar-* + *-čagaj*, alt. *kar-* + *-čyga*, mong. *xar-* + *-cgaj*, *xar-* + *-caga*, kalm. *xar-* + *-cx*⁹.

A **karvaly** madárnévnek alakváltozata, de másik ragadozó madár megnevezésére használatos az or. **koršun** 'héja, ölyv'. Bár nem madárnév, de a tulajdonsága alapján a szócsaládba tartozik a csuv. **xuráš**, **xuršä** 'acél', tat. **koryč**, bask. **koros**, kazak. **kuryš** 'acél'. Másodlagos jelentés lehet, elsődlegesen 'éles'. Vö.: MK. **kurč** 'éles'. **kurč temür** 'acél' ('éles vas'), kirg., alt. **kurč** 'éles', mong., kalm. **xurc** 'éles', burj.mong. **xurca**, **xursa** 'éles'. Óor. **krъ**

⁹ Vö.: magy. **karcol** ige.

ii 'kovács' (JEGOROV 1964) < csuv. *xurǎ-*: relatív szótó + *-ś*: képző, *xur-* + *-śǎ*, tat. *kory-* + *-č*, bask. *koro-* + *-s*, kazak. *kury-* + *-š*, MK. *kur-* + -

, kirg., alt. *kur-* + -

, mong., kalm. *xur-* + *-c*, burj.mong. *xur-* + *-ca*, *xur-* + *-sa*, Óor. *кръ-* + -

ii. Az óorosz adat képzője foglalkozásnév képző, ezért nem tartozik össze a török és a mongol adatok képzőjével. Idekötődik az or. *kuznec* 'kovács' is.

2.4.7. magy. *horh*, *horho* 'vízmosta árok, mélyút, horhos', *kapar*, Kāšy. *kuzgun* 'holló'.

Szerkezeti felépítésük: magy. *ho-*: abszolút szótó + *-rh-*: képző, *ho-* + *-rho*, Kāšy. *kuz-*: (< *ku-*: abszolút szótó + *-z*: képző) relatív szótó + *-gun*: folyamatos melléknévi igenév képző. Bár Kāšyari *kuzgun* 'holló' szava nem a madárnév kapcsán, hanem a neki alapul szolgált szó révén kötődik a magyarhoz, a magyar-török kapcsolatokat erősíti. A TESz szerint a magy. *horh*, *horho* 'vízmosta árok, mélyút, horhos'. Magyar fejlemény, alakulásmódja azonban nincs kellően tisztázva. (TESz)

A madárnévnek alapul szolgált relatív szótónek számos képzett alakja ismert, vö.: magy. *horhol*, *horol*, ld. *horzsol*, *korzsol* 'kapar'. A TESz szerint a szócsalád *hor-* töve ősi hangutánzó szó a finnugor korból, vö.: zürj. *kuravni* 'összegereblyél, kikapar', *kurán* 'gereblye', votj. *kurjal* 'lekapar, levakar', finn *karvia* 'vakar, kapar, karcol, gereblyél, horzsol, reszel, csiszol'. (TESz) Nem érthetünk egyet a szerkezeti felépítéssel. A helyes elemekre bontás: *horho-*: relatív szótó (< *ho-*: abszolút szótó + *-rho*: képző) + *-l*: képző.

A magyar szavaknak az alapja az ív alakú karom, amellyel kaparni lehet s a kaparás helyén gödör, árok keletkezik úgy, mint a víz horoló tevékenysége nyomán. Ezt őrzik a földrajzi neveink is, vö.: magy. *Hortifenek* ld. *Hortobágy* 'folyó Hortobágy északi részén'. Valószínűleg elhomályosult összetétel. A *bágy* 'széles felszíni mélyedés, morotva'. Az erdélyi *Hortobágy* 'a Szeben bal oldali mellékfolyója'. (KISS 1980) < *Horti* (< *Hor* + *-ti*) + *fenék*, *Horto* (< *Hor* + *-to*) + *bágy*.

Kāšyari madárneve a *kuzgun* ez esetben nem a magyar hangutánzó szó révén kötődik a magyar nyelvhez, hanem a holló madár legfőbb tulajdonsága, a vájás, a kaparás kapcsán. A magyar *holló* etimológiailag nem tartozik ide, másik szó, vö.: *holló* (< *hol-*: relatív szótó + *-ló*: képző) relatív töve a magy. *él* szóval és nyelvi megfelelőivel tartozik össze és nem a török (vö.: Kāšy. *kuzgun*) *k-* kezdetű szavakkal. A *h-* a magy. *holló* esetében eredeti *t-* fejleménye (*t* > *th* > *h*). A szót összehasonlítva a TESz véleményével látható, hogy az adatok azonban Kāšy. *kuzgun* változatával rokonok, vö.: magy. *holló* 'a varjúnál nagyobb, fényes fekete tollazatú madár'. Ősi hangutánzó szó az uráli korból. Vö.: vog. *kola-x*, osztj. *kōlek* 'holló', szam.jur. *xulli*, jeny. *kuđuke*, *kuruke*, tvg. *kula*, szelk. *kulé*, *kulli*, kam. *kūli*, ld. még perzsa *kalāy*, *kulay* 'vetési varjú', fi. *kaarne* 'holló'. A magy. szó *-ll-* je magánhangzóközi gemináció eredménye. (TESz) Eszerint a szókezdő mássalhangzó *k-* illetőleg annak a fejleménye a *x-*, ezért ezek az adatok a Kāšy. *kuzgun* 'holló' szavával tartoznak össze. Jelentéstani oldalról megközelítve minket erősítenek meg a hagyományok is, vö.: *Holló vájja ki a szemedet!* vagy *Károg, mint a varjú*. Az elsőben az 'éles' jelentés, a másodikban pedig a hangutánzó szó, a 'károg' dominál.

Amint fent már szóltunk róla, hangtanilag a magy. *holló* a Kāšy. *aqilla* 'sas' szóval tartozik össze. Világosan látható, hogy a magyarban a holló nem azonos a varjúval. Két különböző madár. Kāšyari sem nevezi a hollót varjúnak, arra van másik szava. Ezzel szemben számos nyelvben keveredik a két megnevezés. Ennek az a magyarázata, hogy a *károg* hangutánzó szó és a *horh* hangtanilag közel állnak egymáshoz nemcsak a magyarban, hanem a török nyelvekben is. Ráadásul alakra és kinézetre sincs nagy különbség a holló és a varjú között. Az elnevezés alapjául a hollónak a ragadozó tulajdonsága, a varjúnak pedig a hangja volt a motivációs tényező a névadáskor. Azok a nyelvek, amelyek ezt a különbséget nem érzik, vagy keverik a hollót és a varjút vagy pedig gyakran a holló elé az *él*, *éles* szót teszik jelzőként.

A csuvasban *ula kurak* 'varjú', szó szerint 'éles varjú'. Az előtag összetartozik a magy. *él* szóval, az utótag pedig Kāšy. *kuzgun* 'holló' és a Kāšy. *kargū* 'varjú', valamint az or. *gra*

'vetési varjú' szóval. Jegorov szerint csuv. *ula* 'éles', ÓT., ujb., kirg., kazak, oszm., tuv., hak., alt., tat. *ala*, azerb. *ala-bula*, *ala a*, üzb. *ola*, azerb., türkm. *ala* 'éles', 'tarka, foltos', Zamahš. *ala karka*, tat. *ala karga*, csuv. *ula kurak* 'varjú', csuv. *ulatakka* 'harkály', mong. *alag* 'éles, tarka, különböző színű'¹⁰. (JEGOROV 1964) < csuv. *u-*: abszolút szótó + *-la*: képző, ÓT., ujb., kirg., kazak, oszm., tuv., hak., alt., tat. *a-* + *-la*, azerb. *a-* + *la*, *bu-* + *-la*, üzb. *o-* + *-la*, azerb., türkm. *a-* + *-la*, mong. *a-* + *-lag*.

A csuvas *ula kurak* utótagja megvan Jegorovnál, vö.: csuv. *kurak* 'varjú'¹¹, *xura kurak* 'varjú', *ula kurak* 'varjú', kirg., kazak *ala karga*, türkm. *ala garga*, *garga*, bask., tat., k.kalp., nog., ujb., üzb., kum., karaim *karga*, oszm. azerb. *garga* 'varjú', bask., tat., k.kalp., nog. *kara karga*, üzb. *kara korga*, azerb., türkm. *gara garga*, oszm. *ekin gargazy*, kirg. *čar garga*, kazak *kuzgyn karga* 'varjú', oszm. *aladža karga* 'csóka'. Hangutánzó szó eredetű. (JEGOROV 1964)

Az oszm. *ekin gargazy* jelentése szó szerint 'vetés varjúja'. A kazak *kuzgyn karga* adat érdekessége, hogy az előtag mint jelző a *kuzgyn*, rokon a Kāšy. *kuzgun* 'holló' szóval. Ez is alátámasztja a szónak az ige + folyamatos melléknévi igenév szerkezeti felépítését.

Érdekes, hogy az orosz különbözőképpen adja vissza a jelentéseket. Az egyik esetben az or. *gra*

(< vö.: csuv. *kurak*), a másikban az or. *vorona* (vö.: magy. *varjú*), a harmadikban pedig az or. *galka*¹² szóval fordítja le a török alakot. Ez azt is jelenti, hogy valamelyest érzi az orosz a különbséget, gyakran mégis ugyanaz. Ha idevesszük még az or. *ind'uk* 'pulykakakas' szót is, akkor látható, hogy mindegyikkel olyan madarat nevez meg, amely nevének alapul a törökségben olyan szó szolgált alapul, amely vagy a magy. *hór-*, *kar-* (ld. *karcól*, *karmol*) szótóval vagy a *károg*, *kár-kár* hangutánzó szóval tartozik össze. Az orosz ezt a jelentéskülönbséget azonban nem jelzi egyértelműen.

A magy. *hór-*, *kar-* és nyelvi megfelelőinek mint relatív szótónek alakváltozata a következő nevek relatív szótóve: csuv. *xālat* 'héja, ölyv', üzb. *kalxat* 'héja, ölyv', sor *kylady* 'héja, ölyv (egerésző)', türkm. *kuladu*, mong. *kuldu* 'egerésző ölyv'. (JEGOROV 1964) < csuv. *xāla-*: relatív szótó + *-t*: képző, üzb. *kalxa-* + *-t*, sor *kyla-* + *-dy*, türkm. *kula-* + *-du*, mong. *kul-* + *-du*. A szótó második mássalhangzója ugyanúgy, mint a képzők kezdő mássalhangzója eredeti *-t* illetőleg annak fejleménye.

3. A madárnevek vizsgálatának eredményei világosan összekötik a magyar és a török nyelveket. A kapcsolat alapja az azonos gondolkodás.

Előfordul, hogy a Kāšyarinál szereplő madárnévnek az etimológiai megfelelője a magyarban nincs meg, ismert azonban a madárnévnek alapul szolgáló közszó (vö.: magy. *gá-gá* hangutánzó szó, Kāšy. *kūz* 'liba', magy. *károg*, *kár-kár*, Kāšy. *kargā* 'varjú', magy. *horh*, *horho* 'vízmosta árok, mélyút, horhos', *kapar*, Kāšy. *kuzgun* 'holló'). Arra pedig csak egyetlen példánk van, hogy a magyar madárnév etimológiai megfelelője nincs meg Kāšyarinál, azonban a névnek alapul szolgáló szó megtalálható (vö.: magy. *karvaly*, Kāšy. *karvī* 'hajlított, ferde'). Vannak olyan madárnevek, amelyek a magyarban és Kāšyarinál egymásnak etimológiai megfelelői, ugyanarra a madárra vonatkoznak mindkét nyelvben (vö.: magy. *buhu*, *uhu* 'bagoly', magy. *turul*, Kāšy. *tugril*, magy. *sólyom*, Kāšy. *žavli* 'sólyom', Kāšy. *žagrī* 'sólyom'). Egy harmadik csoportba sorolódnak azok, amelyek bár etimológiailag ugyanazok, azonban a magyarban nem ugyanarra, csupán hasonló madár megnevezésére használjuk (vö.: magy. *holló*, Kāšy. *aqilla* 'sas', magy. *turul*, Kāšy. *tugri* 'sas', magy. *sas* (*šas*), Kāšy. *sas* 'sas'). Természetesen a kutatásnak ezt a részét további vizsgálatokkal tehetjük pontosabbá akkor, ha a helyszínen, a török nyelveket beszélők hazájában, sőt azokon a területeken is vizsgálódunk, ahol ezek a madarak élnek.

¹⁰ A holló és a varjú megnevezésében a 'tarka' jelentés nem játszott szerepet.

¹¹ Az orosz a *gra* szóval adja vissza, amely világosan összetartozik a török szavakkal.

¹² Hangtani alakváltozata a csuv. *kurak* stb. szavaknak. Az *-l-* és az *-r-* előzménye közös (*-r-*, *-l-* < *-δ-* < *-t-*).

A hagyományokban sok a madarakhoz kötődő motívum található, amelyek a magyar és a török nyelveken túl is ismertek. Ezek közül kiemelt helyen kezelendő a magy. *bagoly*, a *holló* és a *turul*. Külön vizsgálat tárgya tanulmányozni azokat a madarakat, amelyek címereken, zászlókon találhatók, mint nemzeti jelképek. A fenti madárnevek származási helye világosan szkíta-hún gyökerekben kereshető és található meg. Tőlük jutott el nyugatra, így a latinba és az angolba is, sőt a szláv nyelvekbe mint a szkíta és hun nyelvekből vett kölcsönszavak.

4. Rövidítések

alt.	altaji
ang.	angol
azerb.	azerbajdzsán
bask.	baskír
blg.	bolgár
burj.mong.	burját mongol
csag.	csagatáj
cser.	cseremisiz
csuv.	csuvas
fi.	finn
gag.	gagauz
germ.	germán
hak.	hakasz
ir.mong.	irodalmi mongol
jak.	jakut
jeny.	jenyiszeji
kalm.	kalmük
kam.	kamasz
karacs.	karacsáj
Kāšy.	Kāšyari
kaz.	kazak
KB.	Kutadgu Billik
kirg.	kirgiz
k.kalp.	karakalpak
K-mong.	Kelet-mongol
kum.	kumük
ld.	lásd
lp.	lapp
mac.	macedon
magy.	magyar
man.	mansi
mar.	mari
md.	mordvin
mdE.	erza mordvin
mdM.	moksa mordvin
MK.	Mahmud al-Kāšyari
mong.	mongol
ném.	német
nog.	nogaj

óe.szl.	ógyházi szláv
Óor.	órosz
ojr.	ojrot
or.	orosz
orh.jeny.	orhoni jenyiszeji
oszm.	oszmán
osztj.	osztják
ÓT.	ótörök
PK	Perevod korana (XIV. sz.)
polov.	polovec
s.ujg.	sárga ujjur
sum.	sumér
szam.jur.	szamojéd jurák
szam.szelk.	szamojéd szelkup
szb.-hv.	szerb-horvát
szelk.	szelkup
szlk.	szlovák
szln.	szlovén
tat.	tatár
tör.	török
tuv.	tuvai
türkm.	türkmén
tvj.	tavgi szamojéd
ua.	ugyanaz
ud.	udmurt
ujg.	ujgur
üzb.	üzbég
vog.	vogul
vö.	vesd össze
Zamahš.	Zamaxšari
zürj.	zürjén

5. Források

AFT.	P.M. Melioranszkij. <i>Arab filolog o tureckom jazüke</i> . SPb., 1900.
Fa.	Faszmer, M. <i>Etimologicseskij slovar russkovo jazyka</i> I-IV. Moszkva, 1964-73.
Ibn. Muhanna	Ibn-Muhanna - S. Je. Malov. <i>Ibn-Muhanna o tureckom jazüke</i> . "Zapiszki kollegii vosztokovedov", III, L., 1928.
JEGOROV 1964.	JEGOROV V. G. <i>Etimologicseskij szlovar csuvasszkovo jazüka</i> . Cseboksari.
KARA 1998	KARA György <i>Mongol-Magyar Kéziszótár</i> Terebess Kiadó Budapest, 1998.
Kāšy.	Maxmüd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe <i>Dīvān Lugāt at-Turk</i> , oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szómutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
KISS 1980	KISS, Lajos, 1980. <i>Földrajzi nevek etimológiai szótára</i> . Budapest, Akadémiai Kiadó.
MÉK	Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó Budapest 1985.
MNX	Xorezmi. <i>Muxabbat-name</i> . Izdaniye i issledovanije E.N. Nadzsipa.1961.

MORAVCSIK 1988	MORAVCSIK Gyula <i>Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai</i> Akadémiai Kiadó, Budapest 1988
SIS	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: <i>Kratkij etimologicseskij szlovar russzkovo jazüka</i> . Moszkva
tefs.	XII-XIII. sz. A.K. Borovkov. <i>Lekszika szredneaziatszkogo tefszira</i> XII-XIII. sz. M., 1963.
tefs.	XIV-XV. sz. A.K. Borovkov. <i>Opiüt grammaticseskij harakterisztiki jazüka tefszira</i> XIV-XV. sz.
TESz	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: <i>A magyar nyelv történeti etimológiai szótára</i> I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
Zamaxšari	<i>Mongolszkij szlovar' I-II</i> . M.L., 1968-1939.
Zol. bl.	<i>Szutra "Zolotogo bleszka"</i> (Altun Jaruk) - pamjatnik ujugurszkij pizsmennoszti.

Irodalom

ARADI 2005	ARADI Éva <i>A hunok Indiában. A heftaliták története</i> HUN-idea Kiadó Budapest 2005
ARADI 2008	ARADI Éva, <i>Egy szkíta nép: a kusánok</i> . HUN-idea Kiadó
BENKŐ 1997	BENKŐ, Loránd, 1997. <i>A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai</i> in: Honfoglalás és nyelvészet, Budapest, Balassa Kiadó.
BÁRCZI - BENKŐ - BERRÁR 1967	BÁRCZI Géza - BENKŐ Loránd - BERRÁR Jolán 1967 <i>A magyar nyelv története</i> , Tankönyvkiadó, Budapest
BOTALOV 2008-9	BOTALOV, Sz. G. <i>Az európai hunok</i> (történeti, régészeti értelmezés) 2008-9. Orosz nyelvből fordította Czeglédi Katalin, in: MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk. <i>A hunok öröksége</i> HUN-idea Szellemi Hagyományörző Műhely Budapest 2009
CZEGLÉDI 2004-6	CZEGLÉDI Katalin <i>Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba</i> , Nyelvészeti őstörténeti Füzetek 1-4. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet) 2004-2006
CZEGLÉDI 2006	CZEGLÉDI Katalin <i>Földrajzi nevek összehasonlító hangtana</i> Nyelvészeti őstörténet I. Hunsience Kiadó Esztergom CD.
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin <i>A szkíta-hun nyelv őstörténete</i> Hangtan Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin <i>Szíta-hun nyelv ősmadatai</i> Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin <i>Földrajzi nevek mondattana</i> 2007 In: Nyelvészeti Őstörténeti Füzetek 5. Miskolci Bölcsész Egyesület Miskolc (Egyetemi jegyzet).
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin, <i>Nyelvészeti őstörténet I. Szkíta-hun nyelv őstörténete. Hangtan</i> . Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
CZEGLÉDI 2007	CZEGLÉDI Katalin, <i>Nyelvészeti őstörténet II. Szkíta-hun nyelv ősmadatai. Ősmontatok, gyökök</i> . Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
CZEGLÉDI 2009	CZEGLÉDI Katalin, <i>A hun nyelv, Ucsiraltu írásaihoz</i> , in: <i>A hunok öröksége</i> szerk. Marác László, Obrusánszky Borbála HUN-idea Szellemi Hagyományörző Műhely, Budapest, 2009:455-471.
CZEGLÉDI 2009-12	CZEGLÉDI Katalin <i>Nyelvészeti Őstörténet III. A szkíta-hun nyelvek története. Gyökrendszer</i> . (A magyar és a szkíta-hun nyelvek alapja). Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2009-11. Megjelenés alatt.
В. Д. ДИМИТРИЕВ, В. А. ПРОХОРОВА ред. 1984.	<i>Болгары и чувашуи</i> Чебоксары 1984.
GASZIMOV 2010	GASZIMOV Hejirbaj, <i>A hunok Azerbnajdzsán történetében</i> in: "Magyarország és Azerbnajdzsán: A kultúrák párbeszéde" IV. nemzetközi tudományos konferencia (előadások, cikkek és rezümék) II. kötet (történelem, néprajz, folklór, irodalom, nyelvészet) Budapest 2010:191-200

- GAÁL 1957 GAÁL László *Dentü-mogyer*. Magyar Nyelv LIII. 1957:27-35.
ЕГОРОВ, В. Г. 1971 В. Г. ЕГОРОВ, Современный чувашский литературный язык.
Чувашкнигоиздат – 1971. Budapest 2006.
KARATAY 2003 KARATAY Osman, *In search of the lost tribe KaraM ÇORUM* 2003
MARÁCZ – OBRUSÁNSZKY 2009 MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk.
A hunok öröksége HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely
Budapest 2009
MARCANTONIO 2006 MARCANTONIO, Angela *Azt uráli nyelvcsalád. Tények, mítoszok
és statisztika*. Fordította Imre Kálmán. Kiadja Magyar Ház Kft.

CZEGLÉDI, Katalin: Hungarian-Turkish Language Relationship

In this essay the author provides a detailed analysis of the origin of the Hungarian language based on the Turkish dictionary of Mahmud al-Kāšyari. The results are in full accordance with the previous field research done by her, namely that the Hungarian language is a descendant of the Schythian-Hunic language, like the Turkish ones.

